БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ОКТЯБРЬ 10 ЧЕТВЕРГ № 241 (5645).

Өртээ 2 көп.

Тиилелге-биле, ак-довуракчылар!

Одалгага ажылдаар электростанцияның үлетпүр тогун бээринге белении шенеп, бирги турбогенераторну шенеп шимчеткени-биле бүдүрүлгечи тиилелгезинге байыр чедирип, СЭКП Тыва обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Тыва даг-дүгү» тудугуңуң ажылчыннарынга, инженерлеринге, техниктеринге, Ак-Довурактың бүгү хөй-ниитизинге дүүн байырлыг телеграмма чоруткан.

Чедип алган чедиишкининге доктаавайн, күш-ажылчы күжениишкинин дыңзыдып, ажылчын, инженер болгаш техник бүрүзүнүң күш-ажылының будүрүкчүлүүн бедидерин, ТЭС-тиң ийиги эзлчээн, фабриканың бирги эзлчээн деп тургузарын болгаш даг-дүгү комбинаттың бүгү объектилерин ажыглалга киирерин чазактың доктааткан хуусаазында доозар сорулга-биле социалистиг чарышты улам калбартырын тудугжуларның коллективинге сүмелээн.

Тудугуңуң шынарын бедидеринче болгаш ооң бот-үнезин чиигедиринче, тудуг материалдарын камналгалыг чарыгдаарынче, күш-ажылга болгаш амыдыралга эң шыңгыы сагылга-чурумну тударынче, прогулдаарының болгаш аморалдыг үүлгедиглер кылырының бужар фактыларын амыдыралдан тура казып каарының эргежок чугулазынче, даг-дүгү комбинатты—бүгү-эвилелдиң үлетпүрүнүң Тывада ол бирги будүрүлгезиниң тудуун чедиишкиннии-биле доозары дээш демиселче бүгү күжениишкиннерни мобилизастаарынче тудугжуларның бүгү коллективиниң коммунистериниң, комсомолчуларының, профэвилел кежигүннериниң болгаш «Тыва даг-дүгү» тудуунуң бүгү ажылчы чоннарының онза кичээнгейни салырын партияның обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели кыйырган.

Комбинаттың чуртка берип эгелей берген силериниң будүрүлгениң продукциязы улус ажыл-агыйынга үнелеп четпес ужур-дузалыг дээрзин утпаңар, эргим эштер, ак-довуракчылар—деп, байырлыг чагаада чугаалаан. Бүгү-эвилелдиң онза чугула шалыпчы комсомолчу тудуунуң коллективинге күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели күүсеннер.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ДҮЖҮДҮНГЕ

Дүжүттү бедидип, тараа будүрерин көвүдедириниң чугула курлавырларының бирээзи—эки шынарлыг аңдарын белеткээн аңгыс болур. Аңгыс аңдарылгазынче чыл бүрүде кичээнгейни салып гурар ажыл-агыйлар кандыг-даа чылын чаагай дүжүттү өстүрүп ап турар. Чижээ, бо чылдың байдалында безин Каа-Хем районнуң «Тиилелге», Таңды районнуң «Революцияның чалбыжы» кодээ ажыл-агый артельдери багай эвес дүжүттү өстүрүп ап, күрүнеге тараа садар талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап, республикага патриотчу эгелээшкинни кылганнар. «Тиилелге» колхоз хүлээлгезин ам күүсеткен.

Бо колхозтар аңгыс аңдарылгазын бо чылын база эки организастап турарлар. Чижээ, «Тиилелге» колхоз 5000 гектар хире аңгысты аңдарган болгаш ам-даа уламчылап турар. Колхозтуң агроному эш А. Глазырин аңгыс аңдарылгазының темпизин дүргедетпишаан, ооң шынарынче улуг кичээнгейни салып, илиртээшкинни чорудуп, каток-биле хөрүүнү дескилей бастыртып турар.

Каа-Хем районнуң өске ажыл-агыйларында байдал моон сыр өске болуп турар. Ленин аттыг колхозта аңгыс аңдарылгазы үүгле ооңум чоруп турар эвес, харын шынары база баксырап, аңдарган черлер ооргалыг, кыдыглары дески эвес болуп турар. «Кызыл тук» колхозта тракторларны четче ажыглавайн турарындан ажылдың темпизи кончуг ооңум. «Совет Тыва» колхозту (агрономуу эш Даваалай) ап көөрге, аңгыс аңдарылгазын ёзу барымдаалаан чүве ышкаш кылдыр чорудуп турар. Ында саваның бүрүн ажаап албаан шөлдерни илиртээшкин болгаш каток чокка аңдарып турар. Тракторлар бүрүн ажыглаттынмайн, чамдыктары аная хүнээр таварылгалар бар.

Республикага 296 муң гектар ажыг аңгысты келир чылдың тарылгазынга белеткээр ужурлуг бис. Ам үеде ооң үүгле 40 ажыг хуузу белеткеттинген. Чамдык районнарда байдал моон-даа дора. Тараа ажаап алыышкының дооскан Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары ам чүүү манап турары билдинмес. Ол районда аңгыс аңдарылгазының планы 40 хуу безин четпээн.

Республиканың улуг тараалаң району болур Таңдыда күскү аңгыс аңдарылгазының планы октябрь 5-ке чедир үүгле 34,4 хуу күүсеттинген болгаш сөөлгү үеде темп улам ооңумнаан. Ол районда дуржулга станциязы аңгыс аңдарар планын үүгле 27,8 хуу, «Элегес» совхоз — 29,8 хуу күүсеткен. Оларда ажаап алдынган шөлдерде саван белерин организаставаан чорук аңгыс аңдарылгазынга улуг шаптык болуп турар. Ол ышкаш «Тиилелге», «Межегей», «Сукпак», «Тес-Хем», «Тыва» совхозтарда болгаш өске-даа ажыл-агыйларда бо чугула ажыл кончуг ооңум болгаш шынары кулу чорүп турар.

Эки шынарлыг аңдарып белеткээн аңгыс хөрзүнге өл-шыкты мөөнеп синирери-биле кады часкы хову ажылдарының хуусаларын кызырар, тарылга мурнунуң илиртээшкинин болгаш өске-даа ажылдарын дыка чиигедир. Ынчангаш күзүн белеткээн аңгыс келир чылдың дүжүдү ол-дур.

Ам чер доңарынга чедир каш санныг хонуктар арткан. Республиканың тараажыларының, механизаторларының бо хүннерде эң күжениишкиннинг ажылы — чамдык ажыл-агыйларда арткан тараалары чаңгыс сыпка чедир бүрүн ажаап алыры, күрүнеге тараа садар хүлээлгени күүседирин болгаш үрезин уруушкунун доозары, аңгыс аңдарылгазының планын күүседири болур. «Комбайн шөлден чайлаарга — аңдазыннаар» деп негелдени хоойлу кылдыр күүседир херек. Аңгыс аңдарылгазының планын күүседири-биле бүгү ажыл-агыйларга шалыпчы он хонукту чарлаза чогуур.

Келир чылдың дүжүдүнге бо чугула белеткелди чедиишкинниг шиитпирлээрде хамыктың мурнунда шөлдерде бүгү саваны бөлүп алырын организастаар херек. Ажыглаттынып-ла болур тракторларны аңгыс аңдарылгазынче бо хүннерде бүрүн мобилизастап, оларны хүн-дүн иштинде үзүктел чок, бедик будүрүкчүлүг ажылдадыр болза ам эки түннел чедип алдынар. Тракторларны бедик будүрүкчүлүг ажыглаар төлээде, оларның ажылдап турган черлеринге кыыар-чаар материалдарны чедирерин организастаза чогуур.

Аңгыс аңдарылгазынга бир кол чүве ажылдың шынары болур. Колхозтарның, совхозтарның болгаш будүрүлге эргелелдериниң агрономнары, хову бригадаларының бригадирлери база учётчиктер темпини дүргедедири-биле кады ажылдың шынарынче кичээнгейни салып, аңдарган чер бүрүзүн тараазын ажаап алган шөл-биле бир дөмей хүлээп алыр болза чогуур. Мурнакчы ажыл-агыйларның кылып турары ышкаш, аңгысты аңдарарда илиртээшкинни, хөрүүнү каток-биле дескилей бастырарын катай-хаара чорудары чугула. Кыыра аңдарар, ооргалаар, шөлдериниң уштарын дескилевес чорукту болдурбас.

Бо чугула ажылга хаара туттунган механизаторларның арызынга социалистиг чарышты калбартып, ооң мурнакчыларын хүн бүрү илередири чугула. Ылаңгыя ажылдап кылырының нормаларын эки шынарлыг болгаш ажыр күүседип турар механизаторларны материал талазы-биле деткиир хемчегни алза чогуур.

Келир чылдың тарылгазының планын ажыр күүседири, бедик дүжүттү өстүрүп алыры дээш бо харыысалгалыг ажылды ам доктаай берген чылыг хүннерде күүседиринче чер болганга ёзулуг дайынчы демиселди чорудар херек. Чеди чылдың алдыгы чылының дүжүдүнүң эрге-ажыы ону бистен негеп турар! Аңгыс аңдарылгазының планын күүседири Улуг Октябрьның 46 чыл оюнун байырлалынга бистиң күш-ажылчы белээвис болур.

Уганданың улузунга байыр чедириишкиннери

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Уганданың премьер-министри Аполло Милтон Оботка байырлыг телеграмма чоруткаш, Уганданың хамаарышпас чоруун чарлааныдан бээр бир чыл болган оюн таварыштыр Уганданың улузунга болгаш чазааңга түрүктүн ханызындан байыр чедирген.

Эрткен чылдың дургузунда Совет Эвилели биле Уганданың аразынга найыралдыг харылзаалар болгаш бот-бодун билчир чорук тургустунган деп, телеграммада онзалап демдеглеп турар. Ол харылзаалар моон соңгаар-даа ийи чурттарның улустарының чаагай чоруунга, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыктарына хөгжүүр апаар дээрзинге быжыг бүзүрелин Совет чазактың баштыны илереткен.

* * *

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы Л. И. Брежнев Уганданың президентизинге телеграмма чоруткан. Күрүнеңиң дээди албан-дүжаалынга чедиишкиннерлиг болурун президентиге, а Уганданың улузунга — дешилгени болгаш чаагай чорукту ол күзээн.

(СЭТА).

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

БУДАПЕШТ (СЭТА). БЭДЧ-ниң кодээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязының үүштер камгалаар талазы-биле ажылчын бөлүүнүң 4-кү хуралы октябрь 8-те Будапеште ажыттынган. МТИ агентилелдин дыңнаып турары-биле алырга, чөвүлел хуралдың кол темазы үүштерни камгалаар херекселдериниң делегей шинчиледелериниң талазы-биле 1962 чылда чедип алдынган түннелдерин үнелеп көөрү болур.

ХОВУНУҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНДЕ

* ☆ *

Көдээ ажыл-агый ажылдарының ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнун байырлалы чоокшулап орар. Кедээниң ажыл-ишчилери ол чугула болуушкунну төлептиг белектер-биле уткуурун ораладжып турар. Олар тараа кезилдезин чер болганга доозар, келир чылдың дүжүдүнге болдунар шаа-биле хөй хөрүүнүү, шынарлыг үрезиннерни белеткээр дээш күжениишкиннерин угландырып турар. Октябрь 9-ка чедир республиканың тараа хүлээп алыр черлеринге 3 миллион 230 муң пуд эки шынарлыг тараа чедиртинген. Ынчалзажок колхозларда болгаш совхозларда тараа белеткелдериниң планы иниитиивиле аажок багай күүсеттинип турар. Чижээ, дүүн күрүне шыгжамырынча үүгле 738 тонна тараа үүдүртүнген. Таңдычылар тараа үүдүрүп чорударының темпизин дыка кудулаткан. Ынчаарга Каа-Хемниң ажыл-ишчилери үүгле 99 тонна тараана үүдүрүп чоруткан.

Күрүнеге тараа садарын көвүдедип болур-арга бисте бар бе? Ийе, бар. Чижээ, «Тиилелге» совхозтуң шаннарында 500 хире, дуржулга станциязының шаннарында муң ажыг тонна белен тараа бар. Ындыг болза-даа автомашиналар чедишпезиниң база Кызылдың бирги, ийиги, үшкү автотранспорт конторларының машиналары багай ажылдап турарының уржуу-биле чер-черде тараана белеткел черлеринче сөөртүү саадап турар. Ынчангаш тараа изин үрелип болур хире айыыл тургустунуп турар.

Автомашиналарны септээринче дүрген хемчег ап, чогуур санныг машиналарны быжыглаан ажыл-агыйларже чорудар ужурлуг силер эштер, Громов, Зубкова болгаш Книгин. Ону күрүнеңиң эрге-ажыктары негеп турар. Оон ангыда Тываның колхозтарының болгаш совхозтарының хову ажылдакчыларының база механизаторларының өстүргени килограмм тараа бүрүзүн камгалаар дугайында сагыш салыр херек.

Тараа кезилдезин үүгле дүрген доозар эвес, харын күскү чер аңдарары, үрезин урары болгаш арыглаары ышкаш ындыг ажылларны организастыг чорударынче мурнакчыларның үлегер-чижээ кыйгырып турар. Ону кылырының бүгү аргалары бисте бар. Оларны шын ажыглаар херек.

Ынчалзажок аңгыс аңдарыышкынының чавыс темпилиин база катап демдеглээр апаар-дыр. Бо каан хүнерде партия комитеттери, колхозсовхозтарның будүрүлге эргелелдери, ажыл-агыйларның удурткучулары бүгү-ле хостуг техниканы хөрүүн белеткээр ажылга тургузар ужурлуг. Оон-биле кады механизатор бүрүү будүрер ажылдың эзлчег нормаларын күүседип турарын, оларның ажылының шынарын контрольдаарын күштелдирери чугула. Ол ышкаш материалдыг сонуургалдың хемчегларын ажыглаар болгаш аңаа үндезилээш ажыл-агый бүрүзү аңгыс аңдарарының планын чоокку хүннерде күүседир ужурлуг.

Тере-Хөлден медээ

Тес-Хем районнуң ыраккы «Тере-Хөл» колхозунун аңчыларының мурнунда күрүнеге өлүк белеткээр талазы-биле чугула сорулга салдынган. Бүгү районнуң аңчылары 65,2 муң рубльдин аң-өлүүн белеткээри көрүнген турда, ооң 42,5 муң рубльдин азы 65,2 хуузу оларның үлүүнге онаажып турар.

Тере-хөлчүлер үстүнде улуг сорулганы күүседир дээш бо хүннерде хынамчалыг белеткениң турарлар. Октябрь 5-те болуп эткен слёдунга сезон дургузунда 20 муң диннди, 650 кишти болгаш өңнүг өлүк чүүлүнүң өске-даа дыка хөй аңнарын белеткээр хүлээлгени аңчыларның алганын колхоз даргазы эш С. Севен радио дамчыштыр дыңнаткан.

Колхозтуң баштаар чери баштайгы щинчилел ажылын организастаан, бодунуң девискээринде тайгаларның тус-тус участоктарында диннинң болгаш өске-даа өлүк аңнарның бар черлерин илередип алган. Тайгаларда аңчыларның доктаар черлеринде бажыңнарны септеп дериир, оруктарны аштаар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган.

Ам колхозчулардан эң ырак тайгаларже 53 кижи чарылдыг, 53 кижи аттарлыг аңнап үнери-биле 3—5 кижи составтыг тус-тус бригадада үстүп алганнар. Колхоз төвүнүң чоок кавызындан аңнаар аңчыларның 45 кижи составтыг отряды база тургустунган. Ынчангаш ол колхоз бо чылын аңнаашкынче 140 кижини чорудар планныг тургаш, херек кырында 150 ажыг аңчыларны аътка-рарынга белеткеп алган.

Аңчыларның ок-чемээ, күш-хүнезини бүрүн белеткеттинген. Диннинң болгаш өске-даа аңнарның кештерин соңп, кадырарының аргаларын колхозчу аңчыларга, ылаңгыя аныяктарга өөредир ажыл база чоруттунган.

Боттарының тус-тус онааглыг аңныыр участоктарынче бо айның 15—20 хүннеринде аттанып үнер дээш, тере-хөлчүлер ам четтикпейн манап турарлар.

Комбайнер

«Чижек-норма күүседирде,
Чыдын-даа чок, олут-даа чок...» дижип, кур черде «Тиилелге» совхозтуң комбайнери Ондар Оттуг-оолдуң дугайында ында аныяктарың ырлажып турары таварылга эвес. Ол ам хову кораблин совхозтуң хову ларында 6 чыл улаштыр башкарып турар. Дүжүт ажаап алыышкыны-даа келирле, Оттуг-оолдуң комбайнындан Кызыл тук кезээде ыравас, үлүг-нормазын күүседип, макталдарны ап турар. Бо күскү сезонда ол база-ла мурнакчыларның аразындан үнмээн. Бодунуң ажылдап турары совхозтуң 6-гы хову бригадазынга хүнде 11 га үлүүн үргүлчү 14—15 га чедирип келген. Мурнакчы механизатор бо хүннерге чедир 400 га черниң тараазын кестирип, 270 тонна тараана ажаап алган. Ам Кызыл тук база-ла ооң комбайнында киискип чоруур.

Тараа кестирилгези совхозта доостур чоокшулаан, а Ондар Оттуг-оол ам-даа 90 га черниң тараазын чидириг чок ажаап алыр сорулганы салган.

Ол дээрге, совхозтуң үлегерлиг механизатору болурундан аңгыда, башкы хүлээлгени ак-сеткилдиг күүседип келген, Сезон-даа доостур—Ондар бодунуң өөрүн өөредип кириптер. Дуржулгалыг комбайнер эткен чылын 30 комбайнерлерни, 20 трактористерин өөреткен, олар ам совхозтуң бо чылгы дүжүдүн ажаап алырынга киржип турар. Ооң өөренгичилериниң хүн нормазын чедиишкиниг күүседип, мурнакчыларның одуруунда санадып, өөредип каан башкызының үлегерин эдерип, арга-дуржулгазын ажыглап турарлар база бар.

Ондар Оттуг-оол—алдарлыг чеди чылдың бешки күзүнүнүң маадырларының бирээзи.

Каа-Хем районнуң „Тиилелге“ колхозунуң даргазы эш Д. ЗАЙЦЕВКЕ Партбюро секретары эш М. ДОЛГОВКА Кол агроном эш А. ГЛАЗЫРИНГЕ Инженер-механик эш Г. САВИНГЕ

Дүжүт ажаап алыышкынын чедиишкинниг доосканы-биле, күрүнеге тараа садарының планын күүседир, силос салыр, 1964 чылдың дүжүдүнге аңгыс аңдарар талазы-биле улуг ажылдарны организастааны-биле «Тиилелге» колхозтуң эр, хөрээжен колхозчуларынга, тускай эртемниглеринге, бүгү хөй-ниитизинге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирип тур.

Сүт болгаш эт планын хуусаа бетинде күүседир, аңгыс аңдарарының темпизин күштелдирер, малды кышка бүгү талалыг белеткээр, малчыннарга эргежок чугула амыдырал болгаш культура байдалдарын тургузар дугайында колхозтуң инициативазын партия обкому болгаш Министрлер Чөвүлели деткип тур.

«Тиилелге» колхозтуң баштаар чери, партия организациязы, комсомолчулары болгаш тускай эртемниглери ниити чаагай чорук дээш сагыш салыышкынның харыысалгазын медереп билбишаан, боттарының тараа курлавырларын база катап ажыл-агыйжы ёзу-биле санап көргеш, Төрээн чурттуң шыгжамырынга урар немелде тараана тып шыдаар деп СЭКП Тыва обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели идегеп тур. Ильинкачылар, мурнунда хөй удаа кылып турганы ышкаш, бо удаада база-ла күрүнеңиң эрге-ажыын чүден-даа бедик тургузуп турар ажыл-агыйларның хүрээлелиниге кирер дээрзинге ниргиниг чок.

Колхозту организас-ажыл-агый талазы-биле быжыглаарынга, партияның XXII съездизинин төөгүлүг директивалары, эш Хрущевтуң айтыышкыннарын боттандырарынга чаа-чаа кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алырларны эргим эштер, ильинкачылар, силерге күзеп тур бис.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ. ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

СЭКП Тыва обкомунга Тыва АССР-ниң Министрлер Човүлелинге

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң ажыл-ишчилери күрүнеге 213.500 пуд тараа садар планын октябрь 6-да күүсеткенин илеткеп тур. Октябрь 8-те Төрээн чурттуң шыгжамырынга 240.000 пуд, ооң иштинде 12.230 пуд сорттуг тараа урдунган. Күрүнеге сүт садарының чыл планы 93 хуу, силос салыышкынының планы 107 хуу күүсеттинген болгаш келир чылдың тарылгазынга 5000 га аңгыс андартынган. Аңгыс аңдарылгазы уламчылап турар.

Ооң-биле кады савак бөлүүшкүнү, үрезин уруушкуну, мал кыштагладыышкынынга белеткел чоруп турар. Бодувустуң аргаларывысты санап көргеш, сүт садарының чыл планын октябрь 25-те, эзтти — декабрь 1-де күүседирин болгаш пландан ажыр 30 тонна сүттү садарын хүлээнип тур бис.

Колхоз даргазы Д. ЗАЙЦЕВ.
Партбюро секретары М. ДОЛГОВ.
Кол агроном А. ГЛАЗЫРИН.
Инженер-механик Г. САВИН.

УЛУГ ОКТЯБРЬГА УТКУШТУР

Чурттуң улуг байырлалдарын, ооң амыдыралында чугула болуушкуннарны күш-ажылчы белектер-биле уткууру бистиң совет кижилериниң чаагай чаңчылы апарган.

Ооң тодаргай чижектерин «Коммунтудугнуң» септелге-тудуг эргелелиниң участок, цех, бригада бүрүзүнүң ажыл-ишчи амыдыралындан өөрүшкү-биле көрүп болур.

Совет эрге-чагырганың 46 чыл оюнун байырлалынга төлептиг ужуражыр дээш чарыштың эгелекчизи болган Кызылдың эзт комбинадының коллективиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының патриотчу кыйгырыын изин-биле деткиишаан, коммуналчы септекчилер, тулугжулар, монтажниктер күш-ажылчы бедик көргүзүглериш базым санында, шак бүрүзүнде чедип ап турар.

Бо хөй кижилиг коллектив септябрь айның септелге-тудуг ажылдарының планын бүгү кол көргүзүглер талазы-биле 110 хуу, а эрткен тос айларнын—102,3 хуу кылдыр күүсеткен.

Республиканың барык бүгү районнарының төптеринде «Коммунтудугнуң» септелге-тудуг эргелелиниң мастер участоктары ажылдап, оларның чамдыктары байырлал мурнунуң күш-ажылчы эзлчээнге база эки түннелдерни чедип ап турар. Чижээ, Сарыг-Септиң мастер участогу (мастери эш Шипилин) чыл планын хуусаа бетинде, октябрь бирге чедир, 114 хуу күүсеткен. Бо участоктуң будүрген септелге-тудуг ажылдарын тускай эртемниг кижилер эки шынарлыг кылдыр үнелеп турар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин бистин чуртувуска эгелээн хүндеп бээр удавас беш чыл болур. Бистин үевистиң ол кайгамчыктыг шимчээшкининиң миллионмиллион киржикчилериниң бирээзи Ирина Иванова ам «Коммунтудугда» станокчу хереезеннериниң коммунистиг күш-ажыл бригадазын каш-даа чыл улай удуртуп, эң-не тергиин бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Бо бригаданың будүрүлге көргүзүү—ай санында-ла 150 хуу!

Найыралдыг, ажыл-ишке бердинген бо бригаданың кежигүннери — Мильда Рац, Полина Андреева, Мария Барсукова — боттарының кедилиг келир үезин, аас-кежиктиг амыдырал-чуртталгазын тургузукчу ажыл-иште кылдыр ылап билген кижилер-дир.

— Боттарывыстың чеди чыл планывысты 1962 чылда-ла чедиишкинниг күүсеткен болгаш 1965 чылдың төнчүзүнге чедир ийи чеди чылдың планын күүседир сорулгалыг ажылдап турар бис, ынчангаш ол-даа сорулгавысты алдарлыы-биле күүседип шыдаарывыстың бүгү магадылалы бар—деп, орлан шовза бригадирыс Ирина Ивановна биске долу бүзүрел-биле өөрүшкүлүг чугаалаан.

Эргелелдиң чаагынга мастерскаазынга Никифор Степанович Монахов 1956 чылдан бээр ажылдап келген. Бо дээрге бешки разрядтың хоочун чазаныкчызы-дыр. Никифор Степанович бөдүүн рамалардан эгелээш, бажың иштиниң бүгү-ле нарын хереселдеринге чедир, бүгү-ле чүүлдерни кылып билир, уран-шевер холдуг кижи кылдыр, будүрүлгеде чүгле ынчалдыр билдинер.

Никифор Степановичиниң оглу — Виктор Монахов 1958 чылда шериг албанындан халажып келген хүнүндеп эгелээш-ле, адазының соон салган, изин истеп, ооң-биле кожа ажылдап киришкен. Виктор, адазы-биле бир дөмей, база-ла бешки разрядтың тергиин шевер дээн чаазаныкчызы болу берген. Адашкылардың дугайын мастерскаада улуг хүндүткел болгаш мактал-биле чугаалаар. Олар будүрүлге онаалгазын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Ниитиниң ажыл-хөрээнге шыдаарла салыышкынын киирер деп чаагай күзелди удуртулга болдурган хоочун будүрүлгечи Никифор Степанович Монахов 1960 чылда профэвилел комитединиң орук бижии-биле акы-дуңма Чехословакияга барыш, дыштанылга бажыңынга дыштаныр чораан болду. Күш-ажыл кижини алдаржыдар дээрзинин база бир бадыткалы ол-дур!

«Коммунтудугнуң» септелге-тудуг эргелелиниң ажыл-ишчилери күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеринче улуг кичээнгейни салыы, механизмнерни чөп ажыглап, эрткен кварталда бир ажылчынга-ла онаштыр ажылдап кылыышкынның нормазын 140 ажыг хуу кылдыр күүсеткен. Ооң түннелинде септелге-тудуг, монтаж ажылдарының бо чылга кердүнген программазы ам безин 90 ажыг хуу боттанган.

Улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур чарыш улам-на калбарып, эки үре-түннелдерни берип турар. Федор Печериниң комплексилиг бригадазы болгаш Хамид Ихаковтуң монтажниктер бригадазы эмнелге, уруглар болгаш амыдырал-чуртталга хандырылгазының черлериниң септелге ажылдарын шалыпкын болгаш бедик шынарлыг чорудуп, администрация чериниң макталын болгаш шаналын чедип алган.

Коммунизмниң тургузукчузу — совет кижиниң чаагай амыдырал-чуртталгазының дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң хүн бүрү сагыш салыышкынынга харыы кылдыр коммуналчы септекчи-тудугжулар, монтажниктер будүрүлгениң чыл планын хуусаа бетинде күүседир, байырлалга күш-ажылчы белектерни сөөнзөр дээш социалистир чарыштың түүгүн бо хүннерде улам-на бедик тудуп турарлар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Чурттарда: үстүнде — станокчуларның коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери (солагай таладан оң талаже)—М. Рац, П. Андреева, М. Барсукова, И. Иванова (бригадир); адаанда чурукта — мурнакчы чазаныкчы Н. Монахов.

Фотолар С. Феоктистовтуу.

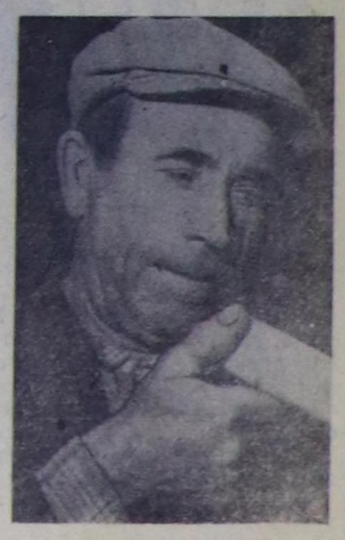

Совет улустарның найыралдыг өг-бүлезинде

Совет Тываның ажылчы чоннары бодунуң республиказының төөгүзүнде чугула ужур-дузалыг болуушкуннарны бо хүннерде демдеглеп турар. Тыва Арат Республиканы Совет Эвилелиниң составынга хүлээп алыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиуму 1944 чылдың октябрь 11-де чарлык үндүргеннеңгээр 19 чыл болур. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң хүрээлеңинге РСФСР-ниң автономнуг облазы кылдыр Тываның эки-тура-биле киргени тыва улускаа өөрүшкүлүг хүн болган. Ол хүнден эгелээш, Тыва акы-дуңма совет улустарның найыралдыг өг-бүлезинин деп эргелиг кежигүнү апарган.

Иштикиниң дарлакчыларынга болгаш даштыкының эжелекчилерге чүс-чүс чылдарда кулданылып келген тыва араттар аас-кежиктиг, хостуг амыдырал дээш удаадаа тура халыышкынче көдүрүп, үр үениң дургузунда демисежип чораанар. Чүгле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының түңнелинде, Владимир Ильич Ленин удурткан большевик партияның дузаламчызының ачызында Тываның арат чоннары 1921 чылдың национал-хосталгалыг революциязын өөскүлүп үндүргеш, политиктиг эргени чедип ап, гускай хамаарышпас күрүнезин—Тыва Арат Республиканы тургускан. Совет чазактың болгаш Коммунистиг партияның чыл келир тулум-на өзүп турар деткимчезинге болгаш дузаламчызынга даянган Тыва Арат Республика 23 чыл иштинде улуг орукту эрткен. Марксисчи-ленинчи өөредиг-биле чепсегленген Тыва Араттың революстуг намы Коминтернниң болгаш оон мурнакчы отряды болур ленинчи большевик партияның удуртулгазы-биле Тываны чедиишкиниг хөгжүткеш, оон капиталистиг эвес, социалистиг оруктап сайзыраарын хандырган, акы-дуңма совет улустарның өг-бүлезинге каттыжарын белеткээн.

Совет Эвилелиниң составынга кирери — тыва улустуң күзеп чораан сеткили, баар чырык оруу турган. Тиилээн социализмниң болгаш чингине демократизмниң чурту болур Совет Эвилелиниң составынга чурттаар, ажылдаар күзелин, оон төлептиг кежигүнү болуп шыдаарын Тываның ажылчы чоннары 23 чылдың иштинде улус демократчы күрүнезинин революстуг чедиишкиннери-биле, Ада-чурттуң Улуг дайынынга идепкейлиг киржилгези-биле бүзүреткен.

Тываны Совет күрүнеңиң хөй миллион акы-дуңма улустарының составынга хүлээп алган чорук—канчаар-даа аажок өөрүшкүлүг байырлал, чаа бедик үе-чаданың эгези, дүрүм өзугаар болуушкун болган. Тыва автономнуг область тургустунган соонда кыска хуусаанын дургузунда Тываны Совет Эвилелиниң өске областарының деннелинге чедир көдүрер, ажыл-агыйны болгаш культураны дүрген хөгжүдер сорулга Тываның ажылчы чоннарының мурнуунга туруп келген. Ол сорулганы чедиишкиниг күүседиринге таарымчалыг байдалдарны совет тургузуг, Коммунистиг партия, Совет чазак берген. Совет Эвилелиниң бүгү улустары, эң ылангыя улуг орус улус үнелеп четпес дузаламчыны көргүскен. Оон ачызында тыва улус кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип ап, моон соңгаар улам шапкын хөгжүп шыдаарын көргүскен.

Ол бүгүнү барымдаалааш, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиуму Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төөгүлүг XXII съездизинин ажыттынар бүдүүзүнде, 1961 чылдың октябрь 10-да, Тыва автономнуг области Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика кылдыр эде тургузар дугайында чарлык үндүрген. Ол Чарлыкты Тываның ажылчы чоннары бодунуң ажыл-чорудулгазын Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың талазындан бедик үнелээшкин кылдыр аажок өөрүп, политиктиг болгаш күш-ажылчы кедуралуушкүн-биле хүлээп алган. Тываның экономика, политика болгаш культура талазы-биле чечектелиишкининиң дугайында ада-сагыш салыышкыны дээш Коммунистиг партияга, оон эш Н. С. Хрущевка удуртқан Төп Комитединге тыва улус бодунуң өөрүшкүзүн үүреткин ханызындан илередип турар.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканы тургусканы — Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының хөрек кырынга чедиишкиниг боттанылгазының база бир кеску херечизи. Тыва автономнуг областы АССР кылдыр эде тургусканы тыва улустуң национал болгаш күрүне тургузуунга улуг өскерлиишкиннерни болдуруп, хөгжүлденин бедик чадазынче көдүрүүшкүн болган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының, Совет Эвилелиниң бүгү улустарының акы-дуңма дузаламчызының ачызында эрткен 19 чылдарның иштинде Тывага социал-экономиктиг үндезин өскерлиишкиннер болган. Чаңгыс эп-сеткилдиг совет улустарның өг-бүлезинге тура, Тываның ажыл-агыйын болгаш культуразын сайзырадыр, чоннун амыдырал-байдалын бедидер талазы-биле кайгамчыктыг чедиишкиннер чедип алдынган. Эң берге сорулгаларның бирээзи—көдээ ажыл-агыйны коллективизастаары болгаш көдээнің көшкүн ажыл-агыйларын сууржуң чурталгаже шилчидери Тывага чедиишкиниг шиитпирлеттинген. Тыва ам хөй адырлыг болгаш механизастаттынган көдээ ажыл-агыйлыг республика апарган. Бистиң республиканың экономиказының кол адыры болур көдээ ажыл-агый 3 бүдүүлге эргелелдеринде каттышкан 39 колхозтардан болгаш 16 совхозтардан тургустунган.

Шаанда көшкүн, быдаргай ажыл-агыйлыг чораан тывалар ам тарааны чүгле бодунуң хереглелин хандырар кылдыр бүдүүп турар эвес, а харын төрээн социалистиг күрүнезинге миллион-миллион пудту берин турар апарган. Тыва көдээниң арны үндезини-биле өскерилген. Биеэде ыштыг самдар кара өглер турган черлерде ам колхозтар болгаш совхозтар төптериниң суурлары бар апарган. Чылдың дөрт эргилдезинде мал эдерип, чайның изиинге, кыштың соогунга алдып чоруур байдалдан бистин малчыннарывыс уштунуп, боттарының бригада, ферма ажыы-биле чаагайжыткан төптерлиг байдалче шилчип турарлар. Суур бүрүзүнде школа, интернат, клуб, радио, телефон бар апарган. Колхозчуларның болгаш совхоз ажылдакчыларының өрегелеринде радио, дааранар машина, демир орун, номнар, солуннар, сеткүүдер хүн бүрүнүң чаныыккан эдилелдери болу берген.

Чүгле сөөлгү 10 чылдарның иштинде Тывада мыйыстыг бода малдың баш саны 165 хуу, хой болгаш өшкүнүң—192 хуу, хаваннын—3,6 катап өскенин айтырга-ла бистин республиканың көдээ ажыл-агыйының чедиишкиниг өзүп келгени илдеп. Республиканың социалистиг көдээ ажыл-агыйын сайзырадыры дээш кызымаккай ажылдың үлегер-чижээн мурнакчы коллективтер болгаш кижилер көргүзүп турар. Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының ажылышчилери бо чылын күрүнеге 20.000 тонна эзт, 19.000 тонна сүт, 2.000 тонна дүктү дужаар дээш демисежип турарлар.

Тыва АССР-ниң үлетпүрү дүрген хөгжүп турар. Даг рудазы, хөмүр даш, ыяш белеткеп болбаазырадыр, аъш-чем, демир болбаазырадыр, тудуг материалдары бүдүрер үлетпүр тургустунган болгаш сайзырап турар. Тывага аар үлетпүрүнүң баштайгылары болур «Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» деп эң улуг комбинаттар тургустунуп турар. Тывада ыяны-бүрү тудуглар чылдын-на немежип, оон акшаландырыышкыны улам-на өзүп келген. Чүгле 1963 чылда капитал тудуушкунунга 35 миллион рубльди чарыгдаарын планнаан. Улуг Хемни болгаш Хемчикти кежилдир чаа көвүүглерни тудуп дооскананың ачызында чүрттүп өске областары, крайлары болгаш республикалары-биле Тыва АССР-ниң харылзаазы улам-на эки сайзыраар. Автомобиль болгаш агаар транспорту чедиишкиниг хөгжүп турар.

Тыва улус кыска хуусааның иштинде национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культураны тургузуп, чингине культура революциязын боттандырган, ам бүгү чону бижик-биликтиг республика апарган. Бир эвес 1944—45 өөредилге чылында 9.200 өөреникчилерлиг 122 школаларга 464 башкылар ажылдап турган болза, ам 42782 өөреникчилерлиг 175 ыяны-бүрү школа бар, ында 2716 башкылар ажылдап турар. Республиканың ажыл-агыйынга болгаш культура тургузуушкунунга дээди болгаш ортумак тускай эртемниг кадрларны педагогика институду, көдээ ажыл-агый техникуму, медицина болгаш кооператив училищелери белеткеп турар. 1945 чылда Тывага 66 массалыг библиотекалар, 69 клубтар, 20 киноустановкалар турган. Ам культура албан черлериниң ажылынын шынары бедээнибиле кады оларның саны дыка өскен. Бо үеде 144 массалыг библиотекалар, 160 клубтар, 156 киноустановкалар, ургларның 7 музыка школалары, музыка училищези ажылдап турар.

Чоннуң кадык камгалалы эрткен үениң дургузунда улуг калбарышкынныг болган болгаш оон ажылынын шынары совет медицинаның бедик деннелиниң негелдезинге дүгжүп турар. Тываның эмнелге черлери чүгле сөөлгү чылдарда безин Кызылдың кезип эмнээр салбырынын, өкпе аарыы эмнээр диспансериниң бажыннарын алганнар. Районнарда эмнелге тудуу база чыл келир тудумна калбарып турар. Кадык камгалалының албан черлериниң четкизинин өскенин мындыг чижектен көрүп болур: 1945 чылда 16 эмнелгелер, 3 уруглар яслилери, 9 аптека турган болза ам 39 эмнелге, 112 фельдшер-акушер пунктулары, 36 доктаамал уруглар яслилери, ургларның 71 ясли-садтары, 23 аптека бар апарган.

Совет Тываның ажылчы чоннарының культурлуг өзүлдезинин негелдерин хандырары-биле дылдын, литератураның болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдун, хөгжүмшин театрын, чурт-шинчилел музейин, башкылар билии бедидериниң институдун, Чогаалчылар эвилелин, «Билиг» ниитилелдин салбырын болгаш ном үндүрер черни организастаан.

Совет Эвилелиниң составынга Тываның турган чедип алган кайгамчыктыг чедиишкиннерининг бирээзи болза кадрларның өзүлдези. Үлетпүр, көдээ ажыл-агый болгаш культура фронтузунда болдунуң херээниң чингине мастери апарган тускай эртемниг кижилер дыка хөй. Оларны Москванын, Ленинградтын, Новосибирскинин, Красноярскинин, Томскинин болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа хоорайларында белеткеп турар. Ам хөй санныг тыва аныяк ооллар болгаш кыстар агрономнар, зоотехниктер, геологтар, инженерлер, башкылар, эмчилер, экономистер, эртем ажылдакчылары, журналистер, артистер апарганнар. Чүгле 1963 чылда безин Тыва АССР-ниң иштинде дээди болгаш ортумак тускай эртемниг 390 кижини белеткеп үндүрген. Өөредилгезин дооскаш Совет Эвилелиниң янзы-бүрү хоорайларындан кээп турар тускай эртемниглерниң саны чыл келир тудум-на өзүп турар.

Совет Тываның чедиишкиннерин болгаш кадрларын эш Н. С. Хрущев өнза бедии-биле үнелээн. Ол дугайын 1961 чылдың ноябрьде Сибирьниң кедээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының Новосибирск хоорайга болган чөвүлел хуралынга мынча деп айыткан. «Буряттарны болгаш тываларны дыныаары меңээ таланчыт болду. Бедик дүжүттерни ында базаап турар-дыр. Тыва — Совет Эвилелиниң өг-бүлезинде аныяк республика, ынчаарга, а ол кандыг кадрларны өстүргенин болгаш олар билиглерни кайы хире кайгамчыктыг шинчилеп алганын көрүперем». Бо бедик үнелээшкин бистин ажылывысты түңневишаан, моон соңгаар улам кызымак ажылдаарын хүлээдип турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизинден бадылааны 20 чылдың улуг ажылдарының программазының чугула кезии болур 7 чыл планын чедиишкиниг күүседир дээш совет улус эрес-маадырлыг ажылдап турар. Ол кайгамчыктыг планнарны боттандырарынга бодунуң үлүүн киирер дээш Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының идепкейлиг киржилгезининг херечизи болза коммунистиг күш-ажыл дээш калбарган шимчээшкин болур. Бо үеде коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде 6000 хире ажылдакчыларлыг 453 коллективтер киржип турар. 100 бригадалар болгаш 457 ажылчыннар коммунистиг күш-ажылдың бригадазы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп хүндүлүг атты чаалап алганнар.

Бо чылдың агаар-бойдузунуң берге байдалдары, чурттун чамдык районнарынга ышкаш Тываның көдээ ажыл-агыйының ишчилеринге алаан шаптыктарны таварыштырган. Ындыг болза-даа мал продуктуларын күрүнеге садарының чыл планын сүттү 84,7 хуу, эттү—73,5 хуу, дүктү—91,6 хуу чедир күүсеткен бис. Тараа дужаарының планы 42,2 хуу күүсеттинген. Бо улуг сорулганы чедир күүседири—ам үеде бистин республиканың бүгү ажылчы чоннарының мурнунда өнза харыысалгалыг хүлээлге. Тудугда, ылангыя чурттала тудуунда четпестерни СЭКП обкомунуң чоокта болган пленуму тодаргай айыткаш, планнарны доллур күүседирининг хемчеглерин айыткан.

Коммунистиг партияның ленинчи Төп Комитединиң хүн бүрү удуртулгазы-биле чорааш Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары улуг чедиишкиннерни чедип алганнар. Оон амгы байдалы кайгамчык чаагай, а келир үеви—оон-даа артык чырыткыланчак. Ону чедип алырда кижи бүрү онаашкан ажылынга могаг-шылаг чок ажылдаары негеттинер. Ону чеди чыл планының бешки чылының даалгаларын чедиишкиниг күүседири дээш, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш калбарган социалистиг чарыш тодаргай көргүзүп турар.

О. ТОЛГАР-ООЛ.

ХООЧУН АҢЧЫ

Тожу районда «Мэй бири» колхозтун хоочун аңчызы Ак Диленчинин хары ам 79 четкен. Шагның кайыдаа эзлээнде оон ажыл-ижинин улегерлиин, бердинген онаалданы шевергин боттандырарынга кызымаан колхозчулар мактап турар. Бо чылын колхозтун күрүнеге садар дээн малын эки семирткен.

Дуржулгалыг аңчы эрткен сезонда 17 киши, 35 диинни күрүнеге киирген, ол болза төрээн колхозунун экономиказынга 450 рубльдин оруулгазын немээни болур. Хоочун аңчының мергежилин, ак-сеткилдиг күш-ажылын районнун аңчылар слёдунга үнелеп демдеглевишаан, ону мактал бижик-биле болгаш өртектиг чүүл-биле шаннаан.

Бо аңныыр сезонунда оон-даа бедик көргүзүүлүг болурунга Ак Диленчи хынамчалыг белеткенген. Оон хүлээлгези — бо сезонда күрүнеге 10 киш, 200 диин олчаны киирери болур. Хоочун аңчы Оо-Хемнин тайгаларынче аттанырынга белеткенип турар.

С. ХОЯДЫР.

Онза чугула тудугдан

«Тыва даг-дүгү» комбинатта даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээнин тудуун дооскаш, ажыглалга киириптеринин хүнү ырак эвес. Ажыл-ишчи совет кижи бүдүүлгени тудуп, тургузуп тура-ла, оон чигэдин белеткей бээр болгай. Ак-Довуракта руданы арыглап тургаш, оортан даг-дүгүн үндүрүп алыр руданы белеткээри шагда-ла эгелээн. Тывага шаанда «сиир даштар» дээр ол руда ам безин фабрика тудуунун чанында база бир даг кылдыр овааланы берген чыдар, ону ынаар машиналар-биле үргүлчү өөртүп келген.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуу чоруп турар-даа болза Эдегей дагларының эртинезин совет кижилер казып ап эгелей берген.

Руда тывыжында экскаваторщиктер эштер Николай Логинов болгаш Иван Ермилов олар чедиишкиниг ажылдап турарлар. Ынчаарга руданы чыып турар черинче өөртүрүнге чолаачы Михаил Политовту дээрелерниң бирээзи кылдыр санап турар.

ЧУРУКТА: чолаачы М. Политов, а он талазында — руданы машинага чүдүүп турары.

Фото Г. СИРОТИННИИ.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ДҮРГЕН ЧАЙЛАДЫР

Хоорайның партия организацияларының отчёт-сонгулдалыг хуралдарынга партия организацияларының бюролары, секретарьлары боттарының отчёт илеткелдеринге түс-түс коллективтерде, бүдүүлгелерде коммунистер коммунизм тургузуушкунунуң сорулгаларын күүседиринче ажылчы чоннарны канчаар баштап турганының дугайын тодаргайы-биле анализтеп, четпестерни илереткеннер.

Бо талазы-биле эки хемчеглерни республиканың хереглекчилер ниитилелинин АТК-зында, электростанцияда, шахта эргелелинде болгаш оон-даа өске бүдүүлгелерге партия эге организациялары ап келгеннер. Чижээ, респотребсоюзтун АТК-зының коллективи бо чылдың 8 айларының дургузунда пландан ажыр 13 муң тонна чүүктү сөөрткен. Күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн 20 хуу бедитпишаан, 50,4 муң литр кывар чүүлдү камнап алган. Оон түңнелинде ол коллектив хоорайның болгаш республиканың автоажыл-агыйларының аразында калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, СЭКП хооркомунун, хооркүүскомнун болгаш СЭКП обкомунун база Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин шилчиир кызыл туктарын чаалап алган. Хоорайның бус-турбиналыг электри станциязының парторганизациязы партияның кеску агитациязын бүдүүлгенин тус-тус цехтеринде, бригадаларында социалистиг чарыштың хүлээлгелерин күүседиринге дүүштүр эки организастаан. Ында көргүзүг самбыразының көзенектерин неделя, ай санында чаартып солуп турар. Социалистиг чарыштың түңнелдерин тус-тус цехтер, бригадалар, хуралдарынга чугаалажып, коллективтиң кежигүннериниң хөй-ниитинин амыдралынга канчаар киржип турарын, боттарының оран-бажыннарынга канчаар чурттап турарын база чугаалажып турар. Ол коллективтиң кежигүннери өөредилгенин янзы-бүрү хевирлеринде шупту хаара туттунган. Ам коллективте коммунистиг кижизидилгенин 6 школалары болгаш СЭКП төөгүзүн өөренирининг бир белүүмү үргүлчү ажылдап, ында 150 ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш албан-хаакчылар хаара туттунган өөренин турарлар. Бо хемчеглериниң түңнелинде коллективте бо чылын чаңгыс-даа прогул болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн факт чок болган.

Ол ышкаш № 1 АТК-да, № 11 школада болгаш оон-даа өске черлерде парторганизациялар кижилер-биле ажылды экижиткенин коммунистер отчёт-сонгулдалыг хуралдарга чугаалажып көргеннер.

Хоорайга болуп эрткен отчёт-сонгулдалыг хуралдарга коммунистер идепкейлии-биле киржип, партия организацияларының ажылдарында бар четпестерни илередип, ол илереттинген четпестерни эдер талазы-биле боттарының тодаргай санал-онаалдарын киргеннер. Бо чылдың сентябрьның 1-ден бээр эрткен хоорайның 57 партия эге организацияларының хуралдарынга үчёт өзугаар туруп турар 1001 коммунистернин иштинден 811 коммунистер азы 81,1 хуузу хуралдарга олуржуп, партия организацияларының ажыл-чорудулгазын чугаалажырынга киришкеннер. Ылангыя автотресте, № 1 школада, туулбу заводунда, радиокомитетте партия организацияларының отчёт-сонгулдалыг хуралдарынга коммунистер 100 хуу киришкеннер. Отчёттуг хуралдарга олурушкан коммунистернин 52 хуузу санал-шугумчуледдер кылгылаан.

Партия эге организацияларының эрткен отчёт-сонгулдалыг хуралдарынга коммунистер болза будүүрүлге черлеринде партия организациялары администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар эргезин четпес күүседип турганын шыңгыы шугумчүлээннер. «Кызыл тудуг» эргелелинде партия организациязының отчёт-сонгулдалыг хуралы онза хайнышкынныг болуп эрткен. Ында партком ажылчыннарны болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларны будүүрүлге онаалгаларын күүседиринче четпес мобилизастап, хөй-ниитти организацияларынга удуртулганы көшкатканы шыңгыы шугумчүлелге таварышкан. Оон түңнелинде «Кызыл тудуг» эргелели бо чылдың 8 айларында ажыл төлевириниң фондузун ажыр чарыгдавышаан, 182 муң рубль ажыл-агыйжы эвес чарылгалыг болган. Ол хирезинде чурттала тудуун ажыглалга киирериниң планын күүсетпээн.

Ол ышкаш байдал хлеб заводунда партия организациязының отчёт-сонгулдалыг хуралынга база илерээн. Мында механизмнерни чөп ажыглаар талазы-биле администрацияның ажылында четпестерни коммунистер илередип, шыңгыы шугумчүлээннер.

Ам сорулга болза отчёт-сонгулдалыг хуралдарга коммунистерниң илереткени четпестерни дүрген чайладыр дээш чаа сонгуткан бюро алыр эге организацияның секретары тодаргай, организакчы хемчеглерни алыры болуп турар.

К. ШУЛУУ,
СЭКП хооркомунуң секретары.

СААНЧЫЛАРДА

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунда саанчылар солун, сеткүүлду кичээнгейлии-биле хайгаарап көрүп турар. Бистиң республикага, бүгү Совет Эвилелинге болгаш даштыкыга-даа көстүп келир солун үүлдерни саанчылар улуу-биле сонуургаар болгаш комчулгадан олар черле адырылбастар.

Октябрьның 46 чыл оюн уткувушаан, саанчылар инек бүрүзүнден эң хөй сүттү саап алыр дээш демисежип турар. Чижээлээрге, саанчы Натпит Саарбай оон бодунга быжыглаан 13 инектиң инек бүрүзүнден-не 1600 литр сүттү саап алырын хүлээнген. Ынчаарга Өпей Тамбаның алган хүлээлгези — инектен-не 1500 литр сүт саар. Тус черниң инектеринден ынчаар саап алыры белен эвес херек болгай.

ЧУРУКТА: үчётчик Пичикей саанчыларга Н. С. Хрущевтуң Украинага чоруп турганын таныштырып тур.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Допчузу-биле

Октябрьның 46 чыл оюнга алдар кылдыр Уралдың «Алюминстрой» трезиниң тудугжулары кайгамчык эки белекти белеткээннер. Синарскиниң (Свердлов области) хоорзалар заводу чуртта бир-ле дугаар бүдүүлге-дуржулгалыг 10 метр хемчээлдиг шой хоорзалар хептеп кудар цехти ажыглалда киргеп. Бо арга шой хоорзаларны хептеп кударын чүгле машиналарның дузазы-биле чедип алырын эвес, харын күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн ийи катап бедидер арганы берген.

* * *

Чеди чылдың шалыпчы тудуу — Кричевскиниң цемент-шифер бүдүрер комбинадының октябрь мурнунуң күш-ажылчы эзлчээнде туржуп турар монтажниктери дөрткү 170 метр дурттуг, долганып турар печиниң тудуун доозупканнар. Ол кончуг улуг хемчээлдиг печь бүдүүлгенин күчүзүн бүдүн чартык катап улгаттырган.

* * *

Чикментиниң Ленин аттыг цемент заводунуң коллективи Улуг Октябрьның байырлалын пландан ажыр продукция бүдүрер талазы-биле чыл хүлээлгезин хуусаа бетинде күүсеткени-биле демдеглеп турар. Боттарының алган хүлээлгезинге немей чурттуң янзы-бүрү тудугларынче 35 эшелон продукцияны чүдүүп чоруткан.

* * *

Полоцкиниң тудугжулары ийиги турбогенераторнуң эптеп кылыышкынын бир квартал бурунгаар доосканнар. Бо нарын агрегат кончуг дүрген эптеп кылдынган. Ол ышкаш үшкү агрегаттың кол-кол ажылдары доозулган, ону бир ай бурунгаар, ноябрь 7-де ажыглалга киирерин шиитпирлээн.

* * *

«Интауголь» комбинадының № 9 шахтазының мурнакчы бүдүүлгезининиң дагжылары сентябрьның сөөлгү хүнүнде хөмүр даш тывар талазы-биле беш чылдың программазын хуусаа бетинде Печорск бассейнде бир-ле дугаарында күүседиккениниң дугайын рапорттаанар. Чеди чылдың эгезинден бээр 5 миллион тонна хөмүр дашты казып тыпканы ол.

Ол-ла шахтаның коллективи октябрьда база-ла темпизин кудулатпайн ажылдап турар. Чеди чылдың бешки чылында пландан ажыр тыпкан хөмүр даштың бирги эшелонун бүдүүлгеден сөөртүп үндүрген. Бо дээрге шахтёрларның Октябрьның 46 чыл оюнга күш-ажылчы белээ болур.

* * *

Улуг Октябрьның байырлалынга Волынниниң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери эки белекти кылган. Олар октябрьның 5-те күрүнеге картофель садарының планын 102,5 хуу күүсеткеннер. Ажыл-агыйлар күрүнеге эрткен чылдаазы-биле дениээрге 24,4 муң тонна хөй картофельди дужааганы ол.

Күрүнеге картофель дужаалдазы үргүлчүлеп турар. Областың колхозтары болгаш совхозтар келир чылдың дүжүдүнге чүүл сорттуг картофель үрезинин уруап турарлар.

КУЛЬТУРА АМЫДЫРАЛДЫҢ ТЕМАЗЫНГА

★ ★

Мындыг туруп болбас

Районнуң Культура бажыны болза районнуң иштинде көдөө клубтарга болгаш кызыл булуннарга методиктиг дуза кадар төп болур ужурлуг. Ындыг турбуже, Өвүр районнуң төвү Хандагайтыда районнуң Культура бажыны көдөө клубтарга, кызыл булуннарга методиктиг дуза хамаан чок, бодунуң ажылын чогуур негелделерге чедир тургузуп шыдавайн турар. Оода-чадаарда кышка белеткели безин дооступ чадап туруп берген. Иштики, даштыкы дерилге, кааслалга кончуг багай. Ылангыя оон дашты арыг-шевер эвес, бокбиле долдунган. Иштинге кире бөөрге, эргижирээн лозун, плакаттар астыңылаан. Сандайлары үрелик, бузук, аштаттынмайн турарындан хирлиг. Кино, концерт үезинде сандайлар чедишпейн турарындан хөй көрүкчүлер бут кырынга турар чоруккa таваржып турар.

Культура-массалыг ажылдар чаныс деннелде тургустунган. Лекция номчулгазы, беседалар номчулгазы, дыштанылга кежээлери ында хаая болгулаар. Тускай тематиктиг кежээлер, мурнакчы кижилер-биле ужуражыышкыннар шуут болбастаан. Бот-тывынгыр уран үүлдүн бөлгүмнери доктаамал ажылдавастаан, үүгле бот-тывынгыр уран үүлдүн республика көрүлдезиниң белеткелиниң үезинде кезек када чоруп тургаш, көрүлде эрткен сөөлүнде шуут шимээн чок барган. Культура бажыңынга колдуунда-ла кино үндүрери, суббота кежээлеринде аап-саап танцылар болуру-биле кызыгаарлаттынган. Чамдыкта кинолар орта үнмес, киноорганизаторларны тургустаан. Хөгжүм херексөлдери эңме-сексе чок, чамдыктары үрелип калгылаан. Ылангыя баяннар болгаш дыка хөй хылдыг хөгжүм херексөлдери үрелген, чамдыктары читкилээ. Оон директору эш С. Таспай бодунуң ажылын уup шыдавайн турар. Райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи М. Хураган-оол Культура бажыңының ажылында бар четпестерни узуткап, оон ажылынга бот-тут дуза чедирбейн турар, эш Хураган-оол моон мурнунда оон директору турда ажылы база-ла амгы турганы ышкаш сандараан турган.

Агиткультбригада тургустунмаан, мал чеми белеткелиниң болгаш дүжүт ажаалдазының үезинде ажылишчилерге концерт көргүспээн. Автоклуб машиназы бар-даа болза, ол үнүүшүннерни кылбайн турар. Кажуп чоруур кинонуң «ГАЗ-69» деп маркалыг машиназы бар-даа болза, ону кино көргүзеринге ажыглаваан, харын культура килдизиниң эргелекчизи М. Хураган-оолдуң чорук кылып мунар машиназы апарган. Машина чорудар бижий чок хирезинде Хураган-оол ону мунупкаштың Саглы Төрглыг дээш өске-даа черлерден бөөр чораан келир. Ол чиик машинаны Хураган-оолдуң кадайының дунмазы Емашаев безин мунупкан хап чоруур.

Культура бажыңының бүгү-ле эг-херексөлин моон мурнунда эш Хураган-оол чаа ажылдап кирген директор эш Таспайга кандыг-даа комиссияның киржилгези чокка, үүгле болду хүлээдип берген. Бухгалтерия черинде Культура бажыңының эт-херексөлиниң ат-дөңзизы безин чок болуп турар. 335 ажыг рубль өртектиг радиоланың иштики херексөлдери чок, эш Хураган-оол Культура бажыңының директору тургаш, 120 рубль өртектиг бичии үрелген радиоланы эш Самсонкинге, 250 рубль өртектиг үн бижиир магнитофонну почта ажылдакчызы Белоглазовка берген болуп турар. 52 рубль өртектиг «Зорький-3» база 62 рубль өртектиг «Зорький-6» деп чорук тырттырар аппараттарны, 18 рубль өртектиг фотоувеличительди, патефонну болгаш элээн хөй пластинкаларны Хураган-оол боду хуузунда ажыглаан. 1962 чылда Культура бажыңының директору Хураган-оол туйбу алган чүве дээш райпо 165 рубльди райкүүскомнуң культура килдизиниң бухгалтери эш Базыр-оолдан төлепин алган. Ол ышкаш раймагка база-ла 80 рубль өрелиг болуп турар. Культура бадыңының столдары, сандайлары болгаш өскеда эт-херексөлдери Хураган-оолдуң бажыңында ам-даа турбушаан.

Эш Хураган-оол Культура бажыңының ажылын экижидер дугайында удуртулганы күштелдирип, оон директору эш Саая Таспайга дуза кадарын бодавайн, ажылдакчыларга каржы-халанчы болуп турар.

Өвүр районнуң Культура бажыңының ажылын экижидип, ону культураның ёзулуг одаа болдурар дээш чугула хемчегларни дарый алыры негеттинип турар.

К. САРЫГ-ООЛ.

Ак-Довуракта он бир чыл школазының өреникчилери үрелик демир кескиндизи чыырынга идепкейлиг киржип турар. Чоокта чаа 6-гы «А» класстың уруглары ында тудуп турар электри станциязының девискээринден демирни чыгбышаан, ол девискээрни аштап-арыглааннар.

ЧУРУКТА: өреникчилерниң демир чыып турары.

Фото Г. СИРОТИННИИ.

ЧӘЗРБИ ХООРАЙЛАРНЫҢ ЧУРУКЧУЛАРЫ КАМЧАТКАДА

ПЕТРОПАВЛОВСК-КАМЧАТСКИЙ. (СӘТА). РОФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң организастааны, Россия Федерациязының чурукчуларының делгелгези ында ажыттынган. Ленинградтан Владивостокка чедир — республиканың чәрби ийи хоорайларының тергиин мастер уран чурукчуларының, сиилкчилериниң болгаш скульпторларының ажылдарын ында делгегилээн. Жанрлыг чуруктарда, портреттерде, тус-тус кижилер көргүскен чуруктарда, пейзажтарда — амгы үениң тыныжы илереп, бистиң совет амыдыралывыс, оон маадырлыг чоруу болгаш чараш-каазы илереп турар.

Свердловскиниң, Читаның, Новосибирскиниң, Иркутскиниң, Уфаның болгаш өске-даа хоорайларның чурукчуларының ажылдары-биле камчаткачыларны ында бир-ле дугаар таныштырып турар. Сонгу чүк улустарының амыдыралын көргүзүп турар чуруктар кижиниң кичээнгейин хаара туда бөөр. Владивостоктуң чурукчузу И. Рыбачуктуң чурааны Чукотканың ивичизин көргүскен чурукка кижилер үр доктаап турар. Краснодаржы В. Глуховтуң «Кижи болгаш далай» деп чуруу база солун, ол дээрге балыкчыларның маадырлыг ажылынга холбашкан.

Бо чылын ол болза, Камчаткада уран чуруулга талазы-биле дөртку делгелге болуп турар.

★

Концерт болгаш чоннуң күзели

Чоокта чаа республиканың хөгжүм-шин театрының артистери Тожу районунга чораанар. Чоннуң чыл ажыг үеде маанаан аалчылары келген деп дыңнаваш, ырак-узак черлерде бригадаларда, фермаларда ажылдап турган кижилер сонуургал-биле четкилеп келгеннер. Артистер 5 кезек черге концертти көргүскеннер.

СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырар дээш чоннуң бот-тывынгыр уран үүлүн улам ыңай калбартыр дээш, партия, совет, хөй-ниити организацияларының ап турар хемчегларын кижи бүрүзү ханы билир. Ол соруулга-биле республиканга Москваның болгаш кожавыс Хакас автономнуг областың артистери солун концерттер, шиилерлиг аалдап чораанынга өөрүүшаан, республиканың хөгжүм-шин театрының артистериниң амыдырал-биле холбаштыр тургускан концертин көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көргеннер.

Ындыг болза-даа районда бот-тывынгыр уран үүл бөлгүмнериниң ажылынга практиктиг дузаны көргүзери-биле бистиң республиканың театрындан, Улус чааадылгазының бажыңындан сагыш салбайн турары хомуданчыг.

Кызыл—ырак-узак Москва эвесле болгай. Ынчангаш моон соңгаар республиканың хөгжүм-шин театрының артистери бистиң районнуң бот-тывынгыр уран үүл бөлгүмнеринге дуза көргүспүшаан, солун концерттерни, шиилерни көргүзүп турары дыка-ла күзенчиг-дир.

О. СИРИН-ООЛ.

Тес-Хемниң кино ажылдакчылары

Бо чылдың бирги, ийиги кварталдарында бистиң Тес-Хем районнуң кино ажылдакчылары чонга кино көргүзериниң болгаш чондан акша киирилдезиниң планын күүсетпейн келген. Планның күүсеттинмейн турарының кол чылдагааннары чогум чүдел дээрзин ушку кварталдың эгезинде болуп эрткен районнуң бүгү киномеханиктериниң семинарынга тускай чугаалажып көрген. Кол чылдагааннары, бир талазында, ажылчы чоннарның өртүзунга кинонуң кижизидикчи ужур-дузазының дугайында көскү тайбылбыр ажылдарын чоруттайн, тускай өдүүг рекламаларны ажыглавайн турганында, ийи талазында, чамдык киномеханиктериниң талазындан күш-ажылчы сагылга-чуруму хажыдып, чон өртүзунга шынчы сеткил-биле ажылдавайн турганында база ол ышкаш район иштинге кинофильмнер солчулгазын шын организастап шыдаваанында болгаш репертуар планын көрүкчүлерге чедир калбартпайн турганында дээрзи бадыткаттынган.

Семинарның киржикчилери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң культура ажылдакчыларының мурнунга салган соруулгаларын күүседир талазы-биле моон соңгаар мынчаар ажылдап болбазының дугайында тускай шиитпирни хүлээп ап, ажылды үндезинибиле экижидер соруулга-биле үшкү кварталдың онаалгалыг планын чедишкинниг күүседирин хүлээнип, кижи бүрүзү бодунуң болгаш эш-өөрүүнүң ажылы дээш шудургу ажылдаарының соруулгаларын салган турган.

Кварталдың баштайгы айында-ла район кино көргүзүүнүң талазы-биле улуг чедишкиннерни чедип ап, июль айның планын районнуң кино ажылдакчылары ниитизи-биле 119 хуу күүсеткен. Чедишкиннерни улам быжыглаары-биле кварталдың ийи дугаар айында база-ла шалыпчы ёзубиле ажылдап кирипкеннер. Түңнел база-ла эки болуп, план 147 хуу күүсеттинген.

Сентябрь айда районнуң көдөө ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң хөй нуруузу күскү дүжүт ажаап алышкынынга киржип, хову турлагларынга турганнар. Ынчангаш колхозтар төптеринге кино көөр кижилериң саны дыка эвээжээн турган. Ынчалза-даа бистиң районнуң кино ажылдакчылары чонну киноже хаара тудуп, хандыдып шыдаваннар. Хову турлагларынга, дүжүт ажаап алышкынынга ажылдап турганнарга культура килдизиниң ийи автопередвижказы дүн-хүн чок кино көргүзүп, чонну чаңгыс-даа хүн кино көрбес чорукка таварыштырбаваннар. Колхозтар болгаш совхоз төптериниң киномеханиктери төп шаңнарда болгаш тараа складтарында ажылдап турар колхозчуларга болгаш совхоз ажылчыннарынга оларның ажылының доостурунуң аайы-биле кино көргүзерин шын таарыштыр организастааннар.

Үшкү кварталда кино көрүддезиниң планын район ниитизи-биле 134 хуу кылдыр күүсеткени бистиң киномеханиктериниң өзулуг ажылишчи чоруун херечилеп турар.

Чонга кино көргүзер талазы-биле болгаш квартал планнарын ажыр күүседир, бодунуң ажылының өзулуг мастерлери бистиң районда хөй. Оларның санында дараазында киномеханиктерни чоргаарал-биле адап болур. Б. Крутиков чыл планын сентябрь 15-те 101 хуу кылдыр күүсеткен. Ол ышкаш Д. Чамзырай квартал планын 129 хуу кылдыр күүсеткен. Нарын суурда киномеханиктер турар эш Байыр-оол үүгле айлар планын ажыр күүседип турарындан аңгыда III квартал планын 183 хуу кылдыр күүсеткеш, районга бирги черни эзлээн. Самагалдайның, Чыргаландының, Y. Шынаанның киноустановкалары, райкүүскомнуң культура килдизиниң автокинопередвижказы квартал планнарын ажыр күүсеткилээн.

Чонга кино көргүзерин экижидер талазы-биле боттарының бар күүнүн салып, ажылдап турар клуб ажылдакчылары база бар. Оларның санында «Чодураа» колхозта клуб эргелекчизи Домбуу Борбайны, «Коммунизмче орук» колхозта Б. Санааны адап болур. Олар киномеханиктеринге чогуур дузаламчыларны көргүзүп турарлар.

Бистиң район көдөөниң ажыл-ишчилеринге көдөө ажыл-агыйның болгаш эртем-биле нептерериниң киноларын көргүзер талазы-биле багай эвес ажылдаан. Квартал дургузунда көдөө ажыл-агыйның болгаш эртем-билиг нептередиглиг киноларны 102 сеанс кылдыр үндүрген болгаш ону 5600 кижи көрген. Көдөө ажыл-агый киноларын колхозчуларга болгаш совхоз ажылчыннарынга көргүзер талазы-биле Берт-Дагда киномеханиги эш Дагба Чамзырай болгаш автопередвижканың киномеханиги эш С. Ойдуп эки ажылдап турарлар.

Бистиң районда көдөө киномеханиктериниң бригадалары багай эвес ажылдап турарлар. Ол талазы-биле эш Дагба Чамзырайга удуртукан бир дугаар бригада кончуг эки ажылдап турар. Ол бригадазының ажылын үргүлчү шын удуртып, бригадага хамаарышкан айтырыгларны чогуур үезинде шиитпирлеп турар. Ам бистиң районнуң киномеханиктери 4-кү кварталдың планын чедишкинниг күүседир дээш ажылдап кирипкеннер.

М. МАРГЫС-ООЛ.
Тес-Хем райкүүскомнуң культура килдизиниң улуг реммастери.

С. КОЗЛОВА.

АГИТАТОР

(ШҮЛҮҮГЛЕЛДЕН)

1.

Мээс чарык карандылааш,
Белдиң хары чаг дег эрээн.
Эстээр аттыг, караа кара
Эрес оолак халдыл орган.
Дүжүмет тон кедипкен бол,
Түрлүг дошкун чаңчай бербес,
Бажын ашкан өнчүзү чок
Балдыр-бежик арат оглу.
Өзү кара кижи болуп
Өртемчейге төрүттүнмээн.
Үндүт бөлүп алыр дигеш,
Дүжүметтиң келгени ол бе?
Үндут алгаш, ядыы кижи
Дүвек-хинчээн төкпес чүүл!
Сагган дузаан хунаап албас,
Савааш-биле соға бербес,
Дүлейледир шагаайтай бөөр
Дүжүмет дег эвес болган.

2.

Дүжүмет дээн Чуржаапайы
Дүште-дүл чок базып турган.
Үндүт бөлүп келген оолду
Үнген, кирген кайгаар болган.
Шаанга дээр өглер кезип,
Шайлап алгаш, мынча диген:
— Канчаар чурттап чоруур-дур бис?
Халаданчыы кандыг-дыр чээ:
Даглар, хову көрбес кылдыр
Тарлаткан кончуузусту.
Манзы шаагай коргуткан бе?
Базындырбас сүзүүңер кай?
Алдан-Маадыр ырлап чораан
Аян ырлар канчап барган?
Кара шайның халалыын аар,
Карааңгының муңгажын аар.
Кара булут шонган хүн дег
Хан дег кызыл тугун туткаш,
Халдып эткен маадырны
Катап өактып көрүүлерем.
Шолбан бөрттүг орус оолдуң
Чораанын чоп уткан силер?
Арат оглу партизаннар
Аргага кирип турган соонда,
Өштүг байның мокулчак өө
Өртенгештиң, ыйбаланчык.
Партизаннар салгапкы дег
Маадыр күштүг соруулар кай?
Карааңгыже, түргедлче
Канчан кире берген силер?
Ыыттаар кижи көңгүс болган...
Ыш-бус өгну дола берген,
Улуг улус шыдап орда,
Уруг чаштар чөдүргүлээн...
База катап Чуржаапайы
Бады быжыг сөзүн сөглээн:
— Чүгүрүктер мунгулапкаш,
Чүдүп орбайн, халдап кирер,
Аккыр өглер хуюкталза
Ажык шөлдер амыраарлар.
Човуланның ажы-төлү,
Шончалай дег чоргаар өзер!

3.

Чалар оттар чавырылган,
Салган кезек хөмүрленген.
Үндут чыыр дээн аныяк оол
Үзейипкен халдып орган.
Араттардан чыгган үндут
Артыр даалың долбас болган...
Араттарның өжээн негээр
Амдыы чылдың шуурганын,
Өрттүң одун кыпсып салгаш,
Өөрүп ханган Чуржаапай ол.
Оргу шөлдүң унун дургаар
Отчугаш дег изиңнедир
Аттыг кижи, чадаг улус
Аглап үнер шаа келир.
Быдарадыр хонган аалдар
Быжыгландыр сырлып келген.
Эдер сөзү «хувискаал» бооп,
Эрес-түрлүү дендеп барган...

4.

Шала часкаар хек-даваны
Саглаңнадыр частып келген.
Оолак маңнаар аъдын муигаш,
Оргу шөлдеп халдып орган,
Түрлүг оолдуң ады кым деп?
«Дүжүмет» деп сезинместээн.
Хоюңнадыр челзип ора,
Хосталганы ырлап чораан.
Кыдыг самдар өглерден кээп
Кыстар ырлап, кожаңнашкан:
«Чүген суглуун кыңгырадыр
Чүгүрту-ле берейн деп бе?
Чыраалдаймы аскым тырткаш
Чымчак сөстен сөглеп көрем...»
Кайгамчыктыг кожаң ырның
Харымзы кай, догаажы кай?
...Аккыр өгүүң чаның орта
Эрес оолдуң чүрээндиве
Эңмек бижек шымны берген.
Аъды хирт дээн. Ээн шөл арткан.
Кадыг, орлан Чуржаапайның
Кара бажы халаш диген.

5.

Чамдык улус: «Эргижирээн
төөгү-дүр оң,
Шаанга дээр дыңнаан бис» деп
чемелээр боор.
Совет чазаан деткиңер деп
сургавайн,
Чогум амгы төөгүден коптар
дээр боор.
Актыг шынны чарлаар мен.
Өйүм эртпээн.
Аасырактар аскым дуглап
шыдавастар.
Эзерлиг аът Чуржаапайны манап
турар.
Ээзи кижи өгден үнгеш
аъттаныптар.
Чуржаапайның баскан изи—баар
оруум,
Чуржаапайның сөглээн сөзү—
улаар херээм,
Ачы буян кызыл өңнүг удазыны
Аргып кезиир төнчүзү чок кокпа
болган.
Амыдырал, демиселди чара
кирип,
Анчыг сөстер доктар кадып
үнүп келзе,
Аъдын мунгаш, Чуржаапайы
халдып үнгеш,
Аравыска чедип келгеш, сургай
соп бөөр.
Думчуун хараар өөдежок
чүвелерни
Думчузундан үндүр хөөглээр
күштү тывар
Шынчы сөстүг тургузукчу,
дайынчы бооп
Шылгарап кээр, дириг ышкаш,
сорук киирер.
Чуржаапайның изээн оруу
даг, хем ашты.
Челген аъттан сустуг бодал
ойлап дести.
Суурлар, орук, көвүүглер
тургустунду.
Чечектер дег сылдыс оттар
чайнай берди.
Чуржаапайның акызы боор
Коммунист—чон
Совет чазаан делегейге делгередип,
Октаргайга кызыл аъттыг сылдыс
болуп,
Онзаландыр, мөңгередир
суртаалдап тур.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.
Орузуидан очулдурган.

ОПЕРА-КИНО—„ИОЛАНТА“

Улуг орус композитор Петр Ильич Чайковскийниң операзын өзугаар Риганың киностудиязының бүдүрүп үндүргени «Иоланта» деп опера-кино бистиң республиканың киноэкраннарында үнүп турар. Чайковскийниң бо кайгамчык операзы кижиниң кичээнгейин хаара туда бөөр. Музыка үнүнүң күчүлүг куттулуушкуну, ойнакчыларның талантылыг ойнап турары көрүкчүлерни болуушкуннарның кайгамчык делгеминче эдертип, оларның сагыш-сеткилин хайныктырып келир.

Операның кыска утказы мындыг: күчүлүг бедик даш ханалар-биле хүрээлеттинген, кымның-даа баары хоруглуг шивээде согур Иоланта чурттап турар. Бай-шыырык, эрге-чагырганы холга туткан хаан Рененің чаңгыс кызы Иоланта согур бооп төрүттүнген. Чаңгыс уруунуң согур болуп төрүттүнгени хаанның сагыш-сеткилин доюлдуруп, аажок хөлзедип турар. Оон бүгү-ле сагыш-сеткили Иолантада, оон караан канчап-чоопла экиртип алырынче угланган. Иоланта согур кижи дээрзин кымгадаа ыыттавазын Рене бодунун албаттыларынга шыңгыызы-биле дуажаган. Ынчангаш олар шупту ону шыңгыызы-биле сагыш турар. Кандыг-бир кижи оон согурун чугаалапкан болза ол кижини өлүрүп каар турган. Чалча кыстар Иолантаны чартыктырар дээш эюн-тогланы үспестер.

Чылдар эрткен, Иоланта өзүп, хып дээн чалыы назынның түлүктээшкининде келген. Ону долганган каас шивээде, ону ойнадып, хөгледип турар кыстарның аажы-чаныда анаа эвес байдал барын Иоланта эскерип, каразып турар.

Аңаа рыцарь Водемон ынакшыл бөөр. Иоланта согур кижи дээрзин Водемон баштай билбес. Роза чечектен бер дээрге Иоланта аңаа ак розаны бөөр, кызыл розадан үзе тыртып бер дээрге Иоланта база-ла ак розаны бөөр. Ынчангаш бо көргүзүг көрүкчүнү дүвүредир. Иолантаны эмнээр дээш келген эмчи ону эмнеп каар. Иолантаның караа ам-на көстүп, аңаа кайгамчык өөрүшкү төрүттүнер. Иоланта биле Водемон четтинчип алган кады селгүүстеп, чалгыглар хайныгып турар далай эриинде турарлар.

Оптимистиг чалыы назын, ынакшыл кандыг-даа бергелери ажыр эртерин бо кинода көргүскен. Бо опера-кино көрүкчүлериниң сонуургалын чаалап ап турар.

К. ОРТУН-ООЛ.

Чурумчудар

Бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң төлөлөлекчилери хоорайның кудумчуларында болгаш хөй-ниити черлеринге дежурныйлаашкыннарны элээн хөй чылдар дургузунда удаштыр чорудуп турарлар. Ол дээрге хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар улустуң эки-тура дружиначыларыдыр. Оларның дежурныйлаашкынга үнер чоруу ам хөй-ниитичи чаагай чаңчыл апарган. Кежээкиниң 6 шактан 11 шакка чедир боттарының онаалгалыг участоктарынга хайгааралды олар үргүлчү чорудуп турарлар.

Ындыг болза-даа үүгле дежурный албанын эрттирген соонда-ла дружиначы кижи чурум үрекчилерин көрзе-даа, оларны соксадыры албан эвес дээр хөөнөр дыка хөй дружиначыларда бар. Бо чорукту шын эвес деп көрзе чогуур.

Дружиначылар шынзылгазын хөлга ап тура, хөрек демдээн база-ла алгылаан, баштайгы үеде оларны эдилеп чоруп турганнар. Ынчаарга ол демдектерни уругларга ойнадып каапканы-ла ол боор оң, оларны ап чоруур кижилер кончуг ховар болган. Бо чорук чүүү көргүзүп турарыл дизе, чон мурнунга бистиң дружиначыларывыстың бүгү-ле черлерге илеревейн турарын көргүзүп турар-дыр.

Мен болза чоннуң мурнунга көскү болур дээш, дружиначылар боттарының демдектерин үргүлчү-ле ап чорза эки деп санап турар мен. Хулиганнарның кандыг-бир халдаашкынынга таваржып, качыгдаан-даа кижилер ындыг демдектерлиг кижилерден дуза дилеп болур болгай.

Дружиначы кижи бүрүзү үүгле дежурный албанынга эвес, харын бүгү-ле черлерге бодун хөйүүн мурнунга илередип, чурум үрекчилерингe удур шиитпирлиг демисежип чоруур болза, бистиң күжүвүс улам-на улгадыр, а чурум үрекчилери биске дүжүп бөөр ужурга таварлажыр дээрзинге чигзиниг турбас ийик.

Н. БАЙКАЛОВ,
пенсионер, дружиначы.

Шылгаранңгай совет эртемден

В. А. Обручевтуң төрүттүнген хүнүнден бөөр 100 чыл болганынга

1863 чылдың сентябрь 10-да Калинин областың Клепенино суурга чадаг шериг офицери Афанасий Александрович Обручевтуң өг-бүлезинге оол төрүттүнген. Сөөлүнде бөрүп ол сураглыг аян-чорукчу. Төп Азия болгаш Сибирьниң шинчилекчизи, совет геологтарының өгбези, шылгарангай педагог, чогаалчы болгаш хөй-ниити ажылдакчызы, бодунуң чүртүнүң өзулуг патриотчузу Владимир Афанасьевич Обручёв дээрзи ол болган.

Бичезинден тура-ла география, бойдус, химия эртемнерин ханы сонуургал-биле өөренип, ырак аян-чоруктар, шинчилелдер, ажыдыышкыннар дугайын ол күзеп бодап чораан. Бо бүгүде оолдуң өг-бүлезинге кижизидилгези база улуг салдарлыг болганы чугаажок. Харын ынчангаш Обручевтарның өг-бүлезинден эвээш эвес солун кижилер үнгүлээни ол.

1881 чылда В. А. Обручев Виленниң училищезин доокан болгаш Петербургтуң даг институдунга өөренип кирген. Ол ынчаарда-ла геологтуң тускай мергежилин шилип алган. Институтту дооканыының соонда 23 харлыг даг инженери Обручев, Каспий кыдыынга ынчаарда тудуп турган демир орук шүгүмүн дургаар геологтуг шинчилел ажылдарынга киришкен. Бо дээрге аныяк эртемденниң баштайгы-ла эн чугула ажылдарының бирээзи болган.

Даг институдунга чедип алган билиглери геолог кижиге практиктиг ажылга эвээш болуп турган. Сөөлүнде Обручев боду профессор апарган, геология башкылаашкынынга улуг өскерилгелерни киирген. Даг институдунуң профессору, сураглыг геолог, аян-чорукчу И. В. Мушкетов биле Владимир Афанасьевичниң найыралы оон бүгү-ле амыдыралынга улуг ужур-дузалыг болган.

В. А. Обручев амгы Туркменияны шинчилээн болгаш «Каспий кыдыының ховулары болгаш элезиннери» деп ажылды бижээн. Ол ажылы дээш география ниитилелиниң мөңгүн медалын алган. «Каспий кыдыының чавызаажы» деп оон ийиги улуг ажылы алдын медаль-биле үнелеттинген.

Туркменияга шинчилел ажылдарын доокаш, Владимир Афанасьевич Сибирьниң геологиязын өөренип эгелээн. Ынчан Сибирьге демир орукдаа турбаан. Бир ай ажыг үе иштинде чоруп турган, обручевтар Петербургтан Иркутскиге келгеннер. Амгы үеде ол орукту поезд 4—5 хонукта, самолёт 6—7-ле шакта эртер.

Баштайгы үеде Сибирьниң геологиязының дугайында литература-биле эртемден танышкан. Хөмүр даш курлавырларын шинчилевишаан, Чөөн Сибирьниң алдын курлавырларын шинчилел эгелээн. Ол шинчилелдер эртемденниң оон соңгаргы хөй чылдагы эртем ажылы болбушаан, оларны ажыглалга киирериниң эртем талазы-биле үндезини болган. Үстүнде адаанывыс шинчилелдернин соон дарый, сураглыг аян-чорукчу Д. А. Клеменцтин саналын ёзугаар, Барыын Саян таварып, Урянхай крайже (амгы Тываже) экспедицияга белеткенип эгелээн. Ынчалза-даа Г. Н. Потанинниң экспедициязы-биле Төп Азияже чоруур апарган. Аңаа 2 чыл ажыг ажылдаан. Экспедиция Сибирьде кызыгаар бурят хоорай Кяхтадан эгелээш, Барыын Кыдатта Кульджа хоорайга кээп ажылын доокан. Владимир Афанасьевич Моол болгаш Кыдат таварты 13625 километрни эрткен. Аян-чорукчу хүнде-ле бөрык 30 километрни эртип турганы ол-дур. Бо экспедиция үезинде чаа бедиктерни база ажыткылаан.

Төп Азияның дагларына болгаш курган ховуларына улуг болгаш берге орукту эртемден шыдажып эртип, бодунуң көрген үүлдерин демдеглел дептеринге бижип, чурукка тырттырып ап, түс черлериниң бедик, чавызын хемчевишаан, геологтуг коллекцияларны чыып ап чораан. Оон түңнелинде Төп Азияның физиктиг географиязының база геологиязының дугайында мырыңай чаа материалды эртем алган. Ол ышкаш «Төп Азия, Сонгу Кыдат болгаш Наньшан» деп аттыг ийи томнуг орук демдеглели бижиттинген. Кыдаттың болгаш Моолдуң географиязының дугайында эртемденниң ажылдары амга дээр улуг ужур-дузалыг бооп турар.

1901 чылдан эгелеп 15 чыл иштинде экспедиция шинчилелдериниң сөөлүнде В. А. Обручев Томскиниң технология институдунга 11 чылда башкылаан. Ол геология кафедразын эргелекчилеп, институтка даг салбырын организастаан.

Кезээде оожум, шала хүлүмзүүп чоруур бо башкы студент бүрүзүн ээлдек-эвилең хүлээп ап, оларның билбейн барган айтырыгларын дүрген болгаш билдингири-биле харыылап бөөр чораан. Башкылап турган үезинде улуг эртемден хөй-хөй геологтарны кижизиткен. Академик М. А. Усов, профессорлар А. П. Козлов, М. К. Коровин болгаш өскелер-даа оон салгакчылары болур. Ол ышкаш даг үлетпүрүнүң талазы-биле тускай эртемниг кадрлар белеткээринге Обручев канчаар-даа аажок улуг рольдуг болган.

Владимир Афанасьевични хаанныг Россияның ынчаардагы улус чыдыышкын министри Кассо 1912 чылдан эгелеп ажылдаарын хөрүп каан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда чүртүүн бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге бүгүде бойдус байлактарын шинчилээри негеттинип келген. Совет Эвилелиниң экономиказының хөгжүлдезинге Сибирьниң ролю улуг. Совет эрге-чагырганың үезинде геология ажылы долузу-биле чаартынган. 1929 чылдан эгелеп В. А. Обручев академик болган.

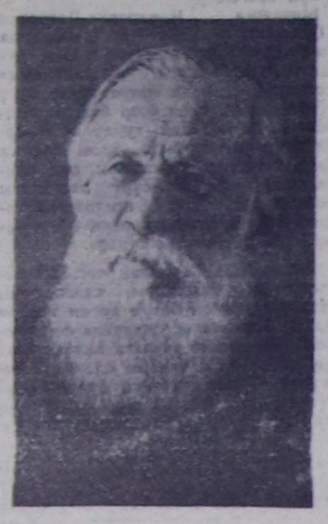

В. А. ОБРУЧЕВ.

Хөй чылдардагы шинчилел ажылдарының түңнели — Сибирьниң геологиязының үш томнуг база Сибирьниң геология шинчилелдериниң төөгүзүнүң беш томнуг ажылдарын ол бижээн.

Бодунуң шинчилел ажылдарынга Владимир Афанасьевич ажыктыг казымалдарже улуг кичээнгейни салып чораан. Лена демде, Чөөн болгаш Ортаакы Сибирьде алдынныг черлерни, Барыын Кыдаттың, Забайкальенин, Джунгарияның болгаш Крымның минералдыг черлерин, Кавказтың коргулчун, чес рудиктерин ол шинчилээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында В. А. Обручев Свердловскиге чурттап турган. Уралдың, Барыын Сибирьниң болгаш Казахстанның бойдус байлактарын чурт камгалалынче организастаарының херээнге идепкейлиг киришкен. Ол чылдарда 79 хар чедип назылаза-даа, геология ажылдарын ол үргүлчүлеп, бедик дагларже-даа белен үнүп турган. Чүгле 1941 чылдан 1943 чылга чедир, 3 чыл иштинде, академик Обручев 32 эртем ажылдарын, үүлдерни парлаанын айтырга-ла оон ажылынын кайы хире чугулазы илден.

Делегейнин геология эртеминиң төөгүзүнде В. А. Обручев эн шылгарангай эртемден. Чүгле ол бодунуң бүгү чуртталгазының дургузунда бүдүн библиотека хире номнарны, үүлдерни парлап үндүрген. Оон иштинде муң ажыг эртем ажылдары бар. Ол дээрге барык бүдүн эртемшинчилел институдунуң ажылынга деннежир. Обручев чүгле география ниитилелиниге ажылдап турган эвес, хөй-хөй дээди өөредилге черлеринге база дошталышкынны өөренип көөр институтту 1956 чылга, 93 харлыынга чедир директорлаан.

Академик Обручев эртем-фантастиктиг романнарны база бижигилээн. Чижээ, «Санниковтуң чери», «Плутония», «Курган ховуда алдын дилекчилери» деп сураг-жаан чогаалдарны ол бижээн.

Шылгарангай совет эртемден—геолог болгаш географ В. А. Обручев бодунуң бүгү-ле медереллиг амыдыралын эртем-шинчилел ажылынга берген болгаш бистиң чүртүвүстүң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезинге аажок улуг ужур-дузалыг ажылдыышкыннарны кылган. Ол бодунуң могаг-шылаг чок эртем ажылы-биле совет улустуң чаагай чоруунга кызыгаар чок бараан болуп, ада-чурттуңнуң эртемин алдаржыткан, делегейниң эртем хөгжүлдезинге шылгарангай салыышкынны киирген. Ынчангаш совет улус В. А. Обручевтуң төрүттүнген хүнүнден бөөр үүс чыл болганын демдеглеп турар (ол 1956 чылда мөчээн), оон чаагай сеткилдиг, могаг чок ажыл-чорудулгазын алдаржыдып, ону улуг хүндүткелбиле сактып турар.

Я. ХЕРТЕК.

Француз компартиянын ТК-зында

ПАРИЖ. (СЭТА). Француз компартиянын Төп Комитединин пленуму болунун ажылын октябрь 6-да доскан. «Тайбын болгаш демократия дээш сырый каттыжыышкынныг демисел дугайында» ФКП-нин Политбюро кежигүну Раймон Гюйонун болгаш «Делегейнин коммунистиг шимчээшкининде байдалдын дугайында» компартиянын чингине секретарынын оралакчызы Вальдек Рошенин илеткелдерин пленум дыннаан болгаш чугаалажып көрген. Пленум ол илеткелдер талазы-биле резолюцияларны хүлээп алган.

Партияның XVII съездизин 1964 чылдың март 29-та Лиллге чыылдырар деп, ФКП ТК-ның пленуму доктааткан.

Коста-Рикада митинг

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Гондураска шериг эргилдезинге удурланыышкынның массалыг митингизи аңаа болган. Чуртта дайынзырактарның күштелишкининге удур хемчегларны алырын чазактан митингини киржикчилери негээн. Митинг чыскаалбиле доозулган. Коста-Риканың найысылалының чурттакчылары шериг эргилдезин болгаш милитаризмни буруу шаап турар лозунгларны түдүп алгаш, хоорайның кол кудумчуларыбиле эрткен. Оон дараазында митингиниң киржикчилери чурттан америк ажелекчилерни сывырып үндүргенибиле холбаштыр туткан турасказалды тургускан национал паркка баргаш, милитаризмни илередип турар дурзу-чурукту өртелипкеннер.

Ракетчиктерни белеткеп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ассошиэйтед Пресс агентилелдин дыннадып турары-биле алырга, Хантевиллде (Алабама штат) снарядтар башкарар талазы-биле артиллерия-техникиг училище «хок» деп күүлүг зенит снарядтарны ажыглаарын өөренип алган 18 мурнуу-көрей шериг албанныларга училищени доскан дугайында дипломнарны тывыскан.

Агентилелдин дыннадыында айтын турары болза, «Мурнуу Көрей Ыраккы Чөөн-чүкте Каттышкан Штаттарның ушку, Азий дипте бирги эвилелчизи болуп турар болгаш оон шериг албанныглары НАТО-нун стандарт чепсээ—«хок» деп снарядтарны башкарын ажыглаарынга өөренип турар. Японияның болгаш националисти Кыдаттың (чайкайшичи —редакцияның тайылбыры) шериг албанныглары ындыг янзылыг белеткелди база эрттирип турар.

Бразилияда байдал

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. (СЭТА). Чуртту бүзээлээшкинниң байдалынга киирер дугайында айтырыгны Бразилияның национал конгреси чугаалажып көөрүн үргүлчүлеп турар. Барыып үзеллиг партиялар республиканың президентизинин төлевилелинге чазалганы киирип турар.

Бүзээлээшкинниг байдалды кииреринге дешилгелиг организациялар удурланып турар болгаш демократтыг хосталгаларны хевээр артыраары база калбартыры дээш туржуп турарлар. Чуртта байдалды чидиглендирип турар ындыг кижилерге удур өске хемчегларны алырын олар оон-биле чергелештир негеп турарлар. Даштыкының эрге-ажыын өзугаар хеделип турар сүлчээчилерге удур чазактын ал турар хемчегларын профэвилелдери болгаш Бразилияның чону деткип турар деп, Бразилияның ажылчы чоннарының конфедерациязының медеглелинде чугаалап турар. Кол-кол реформаларны чорудары дээш демиселди күштелдирерин болгаш империалистерге база латифундучуларга удур тодаргай хемчегларны алырын олар база-ла негеп турарлар.

ПУР-дан медээлер

ПОЛЬШАНЫҢ ХООРАЙЛАРЫН БОЛГАШ КӨДЗЗ СУУРЛАРЫН ДУРГААР

Миколуведе «Барбора» шахтазы— Польшада кара чаңгыс болгаш делегейде хөй эвес чер адааның лабораторияларының бирээзи. Мында дагжылар эвес, а полях дагжыларның улуг армиязының чаа техниктиг, «чепсеглениишкинин» практикага тургузуп, хынаан турар техниктер, инженерлер болгаш эртемденнер ажылдап турарлар.

Сөөлгү үеде Рыбникекинин хөмүр даш бассейнинин дагжылары хөй эвес частыр хейлиг шахталарга безин айыл чок, чаза тепсир ажылдарга дерек чаа чазылдырар материалдарны ажыглап турар апарган. Ол дээрге шахтаның экспериментхыналда инженерлериниң коллективинин ачы-дузазы-дыр.

«Барборада» хары угда 150 октаашкынныг чаза тепсиишкинни чорудып болур аргалыг чаа четкилиг конденсаторнуң төлевилелин ажылдап кылган. Ол ышкаш, дагжының камгалал шлем бергүнде тургускан батареяның тогундан чемненир транзисторну конструкторлап кылган. Оон дузазы-биле хөмүр даш уургайларының үнүүрлеринге улуг эвес чаза тепсиишкин ажылдарын чорудып болур. Хөмүр даш каттарын чаза тепсир баштайгы картаны тургузуп кылыры доозулган.

«Барбора» коллективинин ажылы поляк дагжыларның күш-ажылынын айыыл чогун болгаш бүдүрүкчүлүүн бедидеринге дөгүмнүг.

СПЕЦИАЛИЗАЦИЯНЫҢ АЖЫЫ

«Польшага кылдынган» деп маркалыг, пассажир болгаш бараан вагоннарын делегейнин он-он хөй демир орук шугумнарынга көрүп болур. Демир оруктун шимчээр составының бүдүрүлгезин специализаттаары улуг экономиктиг ажыкты берип турар. Поляк конструкторларның ажылдап кылганы почта дажыыр чаа вагоннун төлевилелин чоокта чаа бот-боттарынга дузалажырының экономиктиг чөвүлели хүлээп алган.

Шакта 140 километр дүрген чоруур кылдан болгаш ажылдарынга база дыштанырынга эргежок чугула бүгү-ле дерилгелер-биле хандыртынган чаа вагоннарны Вроцлавта эн улуг «Пафавага» деп вагон гудар завод бо чылын үндүрүп эгелээр.

ПОЛЬШАДА ПОЛЯК ДЫЛ-БИЛЕ ЧУГААЛАШПАЙН ТУРАР ХООРАЙ

«Конин» деп, Польшаның канчаар-даа аажок улуг беш чыл тудуунун электростанциязындан эллээн каш километрлерде болгаш кожазында бора хөмүрну ажылдан кылырын ажыткан Слесин деп чер чаптыла берген чыдар. Ол болза Польша Улус Республикада поляк дыл-биле чугаалашпас кара чаңгыс хоорайжыгаш болур. Эртемденнерниң саналы-биле алырга, ол дээрге, чүнүн-даа мурнунда, долгандыр туруп турар кижилерге шуут-ла билиннес чугаа болуп турар. Слесиниң чурттакчылары ону «карта-чурук дылы» деп адап турарлар. Бо «дылга» ол чернин эллээн каш мун чурттакчылары чугаалажырлар.

Бо «дылдың» төөгүзү солун. Слесиннин чурттакчылары ону 18 болгаш 19 чүс чылдарда «ыдыктыг» карталарның будурулгезинин талазы-биле улуг төвү болуп турган чоогунда Скульскиден салгал алганнар. Оортан «карта дылы» деп адаттынган ужуру-даа ол. Коржаасадыглаашкынның ажыл-чорудуңгазын чиигедир сорулга-биле, чиижен садыгжылар болдунун дылын ынчаар тургузуп алганнар. Ол «дыл» ол үеден бөөр түс чернин чурттакчыларының амыдыралынга быжыыбиле киргени ол.

Амгы үенин шинчилекчилериниң көргүскенин өзугаар алырга, «Слесин дыл» дээрге аңгы-аңгы үелерниң поляк болгаш орус дылдарының база ол ышкаш боттарының сөстеринден чыгдынган холушкак хайнак дылы болуп турар.

БИБЛИОТЕКАЛАР ЧЕТКИЗИ КАЛБАРЫП ТУРАР

Ам Польшаның хоорайларында болгаш көдээ суурларында 117 миллион том чедир санаттынып турар публицистиканың, профсоюзтун, эртемнин болгаш школаларның 42.600 библиотекалары ажыттынган. Библиотекаларны 11 миллион кижи азы чурттун хамаатыларының үштүн бир хуузу ажыглап турар.

Сөөлгү үш чылдарда республиканың янзы-бүрү булуңнарында 600 хире чаа библиотекалар ажыттынган.

Виктор КУЗНЕЦОВ.
(СЭТА-ның корреспондентизи).
Варшава.

Көрей Улус Демократтыг Республиканың Ботонг хемде одалгага ажылдаар электростанциязын тудуп турар, оон күүзү 400 мун киловатт болур. Бо чылын тудугжулар күүзү 50 мун киловатт бирги генераторну ажыглалга киирер деп турарлар.

ЧУРУКТА: электростанциязының тудуунда.

ЦТАК-СЭТА-ның фотозу.

ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛДИГ ДЕТКИИШКИН

ЛАГОС. (СЭТА). Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Москва керээзин бистер чаңгыс эп-сеткил-биле деткип, чүүлдүгзүнүп тур бис деп, нигерия-совет найырал нинтилелиниң Джос хоорайда (Соңгу Нигерия) салбырының медеглелинде чугаалап турар.

Ол керээни чарган чорук болза бүгү чурттарда тайбың талалакчыларының термоядролуг шенелделерни соксадыры дээш, чепсеглениишкинни дүжүрери дээш хөй чылдарда чорудып келген бижыг туруштуг демиселиниң баштайгы чугула чедиишкинидир деп, медеглелде онзалап демдеглеп турар. Совет улус, тайбыңа ынакшылдыг бүгү улустар ол демиселге улуг салыышкынны киргген. Тайбыңны үнелеп турар бүгү кижилер Москва керээзин чүүлдүгзүнүп турар. Ол керээ делегейниң өске-даа маргылдаалыг айтырыгларын шиитпирлээринге чаа болдунар аргаларны ажыдып турар.

Москва керээзинин адаанга боттарының аттарын салган бүгүле улустарга болгаш чазактарга бистер байыр чедирип тур бис деп, медеглелдиң түннелинде онзалап демдеглеп турар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында керээге каттыжарынче делегейниң тайбыңга ынакшылдыг бүгү улустарын ылаңгыя Африканың, Азияның болгаш Латин Американың улустарын кыйгырып тур бис.

Мурнуу Көрейниң экономиктиг аар-берге байдалы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Саазын акшаның саны көвүдээш, өртээ кудулап турар» деп Мурнуу Көрейде аар-берге экономиктиг байдалдың дугайын «Нью-Йорк таймс» солуннуң Сеулдан дыннадыында чугаалап турар.

Калбак хереглелдиң барааннарының өртээ сөөлгү айларда үзүктел чок өзүп турар деп, солун чугаалап турар. Аъш-чем аймааның продуктулары болгаш кинр сөөртүп эккелген чиг-эттен бүдүрүп турар ындыг бараанналарның өртээ кедергей улгадып турар. Ам рис өртээ эрткен күзүн турганынга бодаарга 80 хуу улгаткан. Чамдык аъш-чем продуктуларының, оон иштинде дустуң болгаш чигирниң өртээ бо чылдың дургузунда үш катап улгаткан. Ынчаарга ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларының ажыл төлевири сөөлгү ийи чылдың дургузунда барык-ла өспээн.

Политика талазы-биле турум байдалдың чок болуп турарының, чижеҢ садыг кылыр чоруктун хөгжүп турарының болгаш кинр сөөртүп эккелген бараанларны өртектің улам ынайгы улгадыышкынынга чедир садыгжыларның кара өжегээр садыглавайн турарының уламындан өртектер улгадып турар деп, солун демдеглеп турар.

Ам 100 миллион доллар чедир эвээжээн даштыкы саазын акшаның курлавырының шыңгыы чедишпес чоруунга мурнуу-көрей эрге-чагыргалар таваржып турар деп, солун дыннадып турар.

Мурнуу-көрей эрге-чагыргаларның төлевилээни экономиктиг беш чыл планының талазы-биле үлетпүр бүдүрүлгезинің өзүлдезинің контроль чурагайларын 6,4 хуудан 5 хууга чедир кудуладыр ужурга таварышкан. Эрткен чылын бүдүрүлгениң өзүлдези чүгле 2,3 хуу болганын бөрмдаалап көөрге, ол чурагайны безин күүседирип берге.

Спорт дугайында 96 мун лекциялар

Бистин чуртувуска эрткен чылын спорт дугайында 96 мун лекцияларны, бо чылдың бирги чартыында 50.300 лекцияларны номчаан деп, ССРЭ-нин лекция пропагандазының федерациязының даргазы, педагогика эртемнериниң кандидады К. Жаров октябрьниң 8-те Москвага ажыттынган лекторларның бүгү-эвилел семинарынга — чөвүлел хуралынга чугаалаан. СЭКП ТК-ның июнь Пленуму күш-культура болгаш спорт талазы-биле лекторларның мурнунга чаа, улуг сорулгаларны салган, ынчангаш ол сорулгаларны канчаар күүседириниң дугайын семинарда чугаалажып турар.

«Спортта буржуаз идеологияны шугумчүлээри» деп, педагогика эртемнериниң кандидады Ф. Самоуковтун, «СЭКП-нин Программазы болгаш күш-культураны база спортту чуртка хөгжүдериниң кол сорулгалары» деп, ССРЭ-нин спорт нинтилелдериниң болгаш организацияларының эвилелинин даргазының оралакчызы Л. Никоновтун илеткелдерин база-ла дыннаан.

Күш-культура болгаш спорт пропагандазының талазы-биле лекторларның чөвүлел хуралын ССРЭ-нин спорт нинтилелдериниң болгаш организацияларының эвилели база бүгү-эвилелдиң «Билиг» нинтилелиниң баштаар чери организастаан. Чөвүлел хуралдың ажылы октябрь 10-да доостур.

(СЭТА).

Школага спорт хүну

Хүннүн байдалы ылангыя спорт хемчеглери организастаарынга кончуг таарымчалыг турган. Кызылдын № 1 сес чыл школазының беш болгаш алды класстарының өөреникчилери чыглып келген. Чаа өөредилге чылынга турасказаткан ол спорт хүну организастыг болгаш көрүштүг эрткен.

Школаның спортчу байырлалынга 240 ажыг өөреникчилер киришкен. Ол хүннүн сорулгазы болза эки спортсменнерни шилип белеткээри, секцияларны болгаш бөлгүмнерни тургузары, школаның шилиндек командаларын организастаары болур. Маргылдааның ол хүн: 60 метрге чарыжы, чернин узунун болгаш бедиин халыыры, эстафета болгаш өске-даа хевирлери болгулаан.

Школаның күш-культура башкызы Анатолий Евгеньевич Гущин байыр чедирип, доңчу чүве чугаалаан соонда, аныак спортсменнерниң көргүзүүлери улажып эгелээн.

Чернин узунун халыырынга бирги черни 6 «г» класстың уруглары болгаш 5 «г» класстың оолдары эллээн. Ол талазы-биле Юра Васильев, Люба Митряшкина болгаш өскелердээ эки мергежилди илереткен.

Алдан метрге чарыш көрүкчүлерниң сонуургалын улам-на хайныктырган. Чидиг демиселдин түннелинде оолдарныыдан 6 «г» класстың, уруглардыындан 6 «б» класстың спортсменнери тиилээн. Эстафетага 6 «а» болгаш «б» класстарның оолдары болгаш уруглары бирги черни алган.

Чернин бедиин ажа халыырынга солун мергежилдерни, чараш көргүзүглерни өөреникчилер удаа-дараа илередип турган. Чижээ, 6 «г» класстан Саша Кудрявцев 125 сантиметр, ол-ла класстың Галя Березникова 120 сантиметр бедикти хаваш, тиилекчи болган.

Н. ВАСИЛЬЕВ.

Гаприндашвилиниң чугула тиилелгези

СПЛИТ. (СЭТА). Хөл-шыдыраа талазы-биле делегейниң хөрээженнер олимпиадазынга алдын медаль дээш Совет Эвилели биле Югославияның командаларының аралынга шиитпирлиг салыышкынга делегей чемпиону Н. Гаприндашвили М. Лазаревичини тиилээн. Бодунун саналдааны хайымдан ойталаан соонда, югослав шыдыраачы дүжүп бөөр ужурга таварышкан. ССРЭ-нин чемпиону Т. Затуловская биле В. Неделковичниң салыышкыны сонгаарлаттынган. Бир эвес ол салыышкын хайым болур болза, совет команда херек кырында бирги черни алыр.

СУД ЗАЛЫНДАН

ООР ШИТТИРГЕН

Таңды районнун «Тиилелге» совхозунун түдүг ажылчыны турган Александр Апужапович Оюн дээрзи бо чылдың май айда совхозтун бензопилказын алгаш, ыяш белеткээр кижи бооп меделеп чоруткан, Каа-Хем районнун Ильинка суурунга картофель сурагланып чеде берген.

Аңаа бир-ле дугаарында «Тиилелгез колхозтун даргазы Зайцевтиң бажыңынга киргеш, оортан үнүп бар чыда, ажик чаныңга азып каан турган күскү пальтону ол алгаш барган. Ынчалза-даа суур иштинге ону ол чажырып шыдаваан. Зайцева ону сүрүп дилеп чорааш, пальтону оортан ап алган, а оорнун бодун тударын ораладшпаан.

Оюн ол чорукту ажыглааш, ол-ла хүн колхозчулар А. Ивойлова, М. Рязанова оларның өөн турган бажыңнарының шоочаларын үреп киргеш, янзы-бүрү нарын хеп аймаа, акша шыгжаан чемоданнарны, плащ тонну болгаш эллээн хөй ак чоорганнарны оорлап алгаш, ырак черден чаа чедип келген кижи бооп, өске бир колхозчунун бажыңынга киргеш, ол чүүлдерни аңаа дилеп салып каан турда, суурнун дружиначылары истеп келгеш, ону илередип түдүп алган. Хөй-нинти ол удаада оорпу аңаа салбайн, харыысалгаже киирери-биле милиция черинге дужаап берген.

Оюн чаңгыс-ла хүн иштинде ийиш удаа үүлгеткен оор хөрээнин ужун Сарыг-Сеп суурга сула байысаадып турган, ол аразында совхозтун бензопилказын 70 рубльге саткан болгаш оон өртээ акшаны арага салып ижип алган.

Каа-Хем районнун улус суду оорнун хөрээн Ильинка суурга чоокта чаа барып көргеш, А. А. Оюнну ийи чылда хосталгазын казып шииткен. Ильинканың чурттакчылары ол шииткелди улуг чүүлдүгзүнүүшкинбиле уткаан.

И. ПЕТУХОВ.
Районнун улус шииткекчизи.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар чаашкын шоолуг эвес хүн болур. Хат кошкактан өй-тавынга чедир Агаарның температураазы: республикага — 8 — 13, а Кызылга — 11—13 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

1963—1964 ЧЫЛДАРНЫҢ ТЕАТР СЕЗОНУ АЖЫТТЫНАР

ОКТЯБРЬ 12-ДЕ

Игорь СОБОЛЕВТИҢ

Хайгыылчылар

деп романтиктиг, 3 көжегелиг, 9 көргүзүглүг шиизи болур.

Эгелээри — кежээкизинин 7 шакта.

Ол-ла шин октябрь 13-те хүндүс болгаш кежээ база болур.

Хүндүскүзүнүн эгелээри—12 шакта, а кежээкизинин — 7 шакта.

ДИРЕКЦИЯ.

ДЖУЗЕППЕ ВЕРДИ

(Төрүттүнге-ле 150 чыл болганына)

Улуг итали композитор Джузеппе Вердиниң төрүттүнген хүнүнден бөөр 150 чыл болган. Вердиниң уран үүлүнүң күжү чүл дээрге, оон чоннуң иштинден үнүп келгени, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш итали улустуң демисели-биле төрүттүнүп келгениде.

1845-1846 чылдың сезонунда-ла Петербургка Вердиниң «Ломбардылар» деп операзы чедиишкинин-биле көргүстүнүп турган. Орус дыңнакчылар танышкан оон бирги операзы ол болган. Оортан бөөр Россияның музыка талазы-биле барык сезон бүрүзүнде Вердиниң киржилгези бар болуп турар апарган. Верди 1861 чылда Россияга бир-ле дугаар келген. Ынчаарда ол бодунун «Салым-чолдун күжү» деп операзынга ойнаар кол ыраажыларны шилиир болгаш ону белеткеп турарын хайгаараар аргалыг болуп турган. Вердиниң опералары ол үеларде Петербургка болгаш Москвага улуг чедиишкиннин-биле үнгүлеп турган. Артистер-биле белеткелдерни кылып, оларга дузалап турган Верди ынчаарда Россияга каш ай иштинде чурттаан. Оон операзын Петербургка үндүрери-биле белеткеп турган төлээде, төрээн чуртунче чанын бар чыда, орук аайы-биле Москвага база ол чораан.

Дараазында бир чыл болганда база катап Россияга ол чедип келгеш, бодунун операзын көргүзүп турда Петербургка дирижёрлап турган. Москвага база ол чедип келгеш, Улуг театрга «Трубадурну» көргүзүп турда, Москваның чону аңаа диңмиттиибиле адыш часкап турган.

Ынчаарга 1840 — 1850 чылдарда Вердиниң операларын Россияга кол нуруузунда итали артистер көргүзүп турган дээрзин айтыр херек. Ынчаарга Вердиниң операларын орус дыл кырынга күүседип эгелээнинин төөгүзү 1859 чылда «Трубадурну» көргүзүп турганы-биле эгелээн.

Оон соонда «Травиатаны», дараазында «Айданы» болгаш «Риголеттону» база «Отеллону» болгаш өскелерни-даа улаштыр-улаштыр Россияга көргүзүп эгелээн. Оон эллээн үр болганда орус дыл кырынга «Бал-Маскарадты» болгаш «Дон-Карлосту» күүседип эгелээн. Оон өске-даа чамдык операларны база көргүскүлээн. Опера талазы-биле ойнаашкыннар калбарган хирези-биле, ылаңгыя XX чүс чылда Вердиниң опералары бүгү Россияга нептереп турар апарган.

Советтиг Россияга Вердиниң алдары улам калбарган, чүл дээрге оон опералары дөртен ажыг чылдарның дургузунда чурттун бүгү-ле операларында улуг чедиишкиниг көргүстүнүп чоруп турар, ол операларда дээре дээн артистер ойнап турарлар. Нежданова, Собинов, Держинская, Барсова, Козловский ышкаш, ырның ындыг алдаржаан мастерлерин Вердиниң хөгжүмү сорук киирип келген. Совет театр болза Вердиниң чүгле бүгү делегейге билдингир чогаалдарын бодунуң репертуарынга киргген чүве эвес, харын революция мурнундагы Россияга ховар көргүстүнүп турган оон шала биче билдингир операларын-даа болунуң репертуарынга киргилээн. Ол дээрге «Дон-Карлос», «Бал-Маскарад», «Сицилия кежээзи», «Эрнани», «Отелло», «Фальстаф», «Луиза Миллер» болгаш өскелер-даа-дыр. Ол дээрге совет сценага бир-ле дугаар 1958 чылда Свердловскиге көргүскен «Симон Баккангр» болгаш совет сценага бир-ле дугаар 1960 чылда Одессага көргүскен «Макбет» болуп турар-дыр. Барымдаа чок черге уттундура берген турган «Леньянога тулчуушкун» деп операны база 1960 чылда бир-ле дугаар биске —радио дамчыштыр ойнап дыңнаткан. Вердиниң өске-даа улуг, биче чогаалдарын нинти ырның, хөгжүмнүң ыраажылары бисте күүсеткилеп тургулаар.

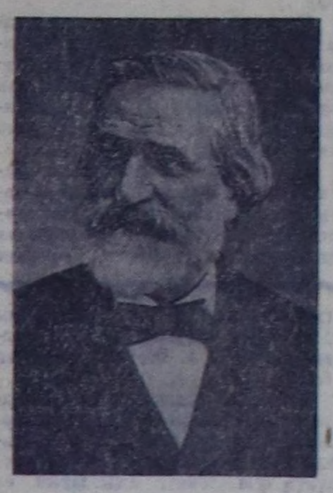

Д. ВЕРДИ.

Вердиниң опералары Совет Эвилелинин хөй-хөй национал республикаларында база көргүстүнүп турары солун. Украинаның болгаш Белоруссияның опера театрларын адаваса безин, Армения, Грузияда, Азербайджанда, Киргизияда, Таджикстанда, Латвияда, Эстонияда, Литвада, Казахстанда, Узбекистанда болгаш өске-даа совет республикаларда оон операларын көргүзүп чоруп турgулаар.

База демдеглезе чогуур солун чүве чүл дээрге, совет үениң эң улуг режиссерлары Константин Станиславский болгаш Владимир Немирович-Данченко Вердиниң «Риголетто» болгаш «Травиата» деп операларын улуг сонуургал-биле сценага көргүзерин боттандырып турганнар. Станиславскийге «Риголеттону» көргүзер деп идея 20 чылдарның эгезинде-ле туруп келген. Ону белеткээрде Станиславский Вердиниң чогаалын хынамчалыы-биле өөренип көрүп, сценага амыдыралчы шын байдалды көргүзер кылдыр күүседирин оралдажып турган болгаш ук операны угаанныы-биле оон белеткээнинин түннелинде ол чогаал база катап бодунун аныаан көргүзүп, чечен талазы-биле чаражы чаазы-биле тургустунуп келген.

Ынчаарга Немирович-Данченко «Травиатаны» 1934 — 35 чылдарда көргүзери-биле белеткээн. Оон чугаазы-биле алырга, «Травиатаның» «хөгжүмү сценада болуп турар бүгү чүвеин хаара туда бөөр болгаш оон-биле кады хөделип турар кижилерниң амыдралы-биле ханы холужа бөөр, хөгжүмнүң чаражы, оон аянбайдалы, оон янзы-бүрү аялгалары болгаш артистериң психология талазы-биле шимчээшкиннери —бир бүдүн чүве дег көстүп турар».

Мынчангаш Вердиниң чогаалдарының хөйге тааржыры, кижилериниң сеткилинге чоок болуп кирип келири илдең. Харын оон ужурунда оон операларын бистиң чуртта калбаа-биле көргүзүп чоруп турары ол. Оон хөгжүмүн бистиң чурттун булуң бүрүзүнде билир, ынак болгаш ол шыңаала чоннун сонуургалы болу берген.

Д. ВЕРДИ.

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНДА ОЙНААШКЫННЫГ САЛЫЫШКЫННАР

1963 чылдың октябрь 6-да Бии-Хем районнун Туран хоорайынга болган ойнаашкынныг салыышкыннар талазы-биле ойнаашкыннарның дөртен ийиги тиражының

НҮҮРТЭЭР ТАБЛИЦАЗЫ

Тыва АССР-нин бүгү ажаалга кассаларында ойнаашкынныг салыышкыннар талазы-биле счёттарның дараазында номерлеринге ойнаашкыннар таварышкан:

Счёттарның номерлери	Салыышкынның оргумак түүгүне ойнаашкынның хемчеди хуу-биле	Счёттарның номерлери	Салыышкынның оргумак түүгүне ойнаашкынның хемчеди хуу-биле
20	25	547	25
77	25	571	25
92	100	635	25
155	25	676	25
168	25	715	25
225	50	732	25
278	25	789	25
284	25	810	25
341	25	874	25
384	50	915	25
433	100	930	25
459	25	994	25
519	200		

Счёттарының саны 1000-дан ажып турар ажаалга кассаларында бүгү сүрүшкек мунарның баштайгы муну ышкаш ындыг өөмерлиг счёттар ойнап алган. Чижээ, №№ 1020, 2020, 1077, 2077 дээн ышкаш оон-даа ынай счёттар болур.

Тиражты эрттирер талазы-биле комиссияның даргазы—Бии-Хем районнун сан киддизиниң эргелекчизи И. ШВЕДОВ.

Тираж комиссиязының харыысалгалыг секретары — Ажаалга кассаларының эргелелинин улуг инспектору Т. ИЛЬИН.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шевенкин — Кравченко көзүмчүзү, бажын № 3. Телефоннары: Редакторнун 24 — 63, редакторнун оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киддизинин 37 — 13; харыысалгалыг секретарьзын 23 — 35, салаа ажыл-агый бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал киддизинин 25—38, 23 — 54, улегпүр бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал киддизинин 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет гургузуг болгаш амыдырал киддистерининг 21 — 27, иштики информация киддизинин 20—60, бухгалтериянын 31 — 75, корректорларының 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче дозгаар.

ТС—01387.

Культура министерствозунун типографиязы

КИНОТЕАТРЛАРДА

ОКТЯБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Шииткел тевиг» 9, 10.50, 2.40, 4.30, 6.20, 8.10, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10 шакта. «Дагларда застава» 11.15, 1.15, 7.15 шактарда. «Румянцевтиң херээ» 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10 шакта. «Дерсу Узала» 2.30 шакта. «Эң-не озал поезд» 4.30, 6.30 шактарда. «Чаа зрикче» 8.30 шакта.

«ВОСТОК»: «Украинаның рапсодиязы» 3.15, 7.15 шактарда. «Эзлчеглиг рейс» 5.15, 9.15 шактарда.